

Till statsrådet och chefen för Jordbruksdepartementet

Regeringen beslutade den 10 april 2003 bemyndiga chefen för Jordbruksdepartementet att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att undersöka om det är nödvändigt och lämpligt med särskilda bestämmelser om betesrätt och stängsel vid fåbodbruk och andra småskaliga former av djurhållning. I uppdraget ingick att lämna förslag till de lagändringar som kunde behövas. Till särskild utredare förordnades f.d. kanslichefen i riksdagens miljö- och jordbruksutskott Lars-Erik Sojdelius.

Utredningen, som antagit namnet Utredningen (Jo 2003:02) om rätt till bete vid fåbodbruk och annan småskalig djurhållning, har nu slutfört sitt uppdrag. Jag får härmed överlämna betänkandet SOU 2003:00 Betesrätt vid fåbodbruk m.m.

Stockholm i december 2003

Lars-Erik Sojdelius

Innehåll

Sammanfattning	7
Författningsförslag	9
1 Uppdraget	17
2 Bakgrund	19
3 Utredningens arbete	21
4 Vissa uppgifter om fäbodbruket, m.m.	25
4.1 Allmänt	25
4.2 Ekonomiskt stöd.....	28
4.3 Fjällnära jordbruk, fjällägenheter.....	29
5 Resultat av enkäter m.m.	33
Länsstyrelser i södra Sverige.....	33
Länsstyrelsen i Dalarnas län	34
Länsstyrelsen i Jämtlands län.....	34
Länsstyrelsen i Gävleborgs län	36
Länsstyrelsen i Värmlands län	37
Länsstyrelsen i Västerbottens län.....	37
Länsstyrelsen i Västernorrlands län	38
Länsstyrelsen i Norrbottens län.....	38

Skogsstyrelsens och skogsnäringens synpunkter	38
6 Bør fåbodkulturen bevaras?.....	41
7 Något om fåbodbrukets rättsliga situation m.m.....	45
8 Frågan om upphävande av ägofredslagen (1933:269)	51
8.1 Tidigare förslag i promemorian Ds 2002:33	51
8.2 Tillsyn av djur	52
8.3 Stängselfrågor	54
8.4 Gemensamma stängsel	58
8.5 Stängsel på fåbodvallar, konfliktorsaker m.m.....	60
8.6 Gemensamt bete, betesreglering, sedvanebete m.m.....	65
8.7 Skadestånd	77
8.8 Omhändertagande av hemdjur	78
9 Ekonomiska konsekvenser	81
10 Konsekvenser för små företags villkor.....	83
11 Till utredningen överlämnade skrivelser.....	85
12 Övergångsbestämmelser, följdlagstiftning.....	87
13 Författningskommentar	89
13.1 Förslag till lag om betesrätt vid fåbodbruk m.m.	89
Bilagor	
Bilaga 1 Kommittédirektiv	95
Bilaga 2 Upphävande av ägofredslagen m.m. (Ds 2002:33)	99

Sammanfattning

Detta betänkande utgår till stor del från ett inom Jordbruksdepartementet tidigare utarbetat förslag om upphävande av ägofredslagen (Ds 2002:33) jämte remissyttrandena över detta förslag. Utredningen konstaterar att ägofredslagen, som bygger på de förhållanden som rådde i vårt land på 1920-talet, till stor del är föråldrad och bör ersättas med annan lagstiftning. De huvudfrågor som bör övervägas vid utarbetande av eventuella nya lagregler om ägofredslagen upphävs är följande, nämligen tillsyns- och stängsel-skyldigheten för djurägare, rätten att hålla djur på bete, skadeståndsansvaret för djurägare och proceduren vid omhändertagande av bortsprungna husdjur. I flera av dessa avseenden finns dock nu gällande lagbestämmelser som kan tillämpas.

Betänkandet koncentreras på några rättsfrågor som berör fåbodbruket och vissa andra jordbruksföretag med traditionell djurhållning. Traditionell djurhållning innebär i detta sammanhang att husdjuren (främst nötkreatur, hästar, får och getter) enligt gammal sedvana betar fritt på relativt stora, ostängslade områden, vanligtvis s.k. skogs- eller utmark. Som en utgångspunkt för förslagen konstateras att särskilt fåbodbruket spelar en viktig roll när det gäller att uppfylla Sveriges nationella och internationella åtaganden inom miljövard, naturvard och biologisk mångfald. Det råder dock enligt utredningen en viss osäkerhet kring fåbodbrukets och fåbodkultur-ens rättsliga ställning i vissa avseenden, och en del klarlägganden behöver därför göras.

Utredningen anser att bestämmelserna om stängselskyldighet i ägofredslagen har begränsad betydelse och att de kan upphävas. Frågor om att uppföra stängsel som gemensamhetsanläggning bör i fortsättningen prövas enligt anläggningslagen (1973:1149). Frågor om ansvaret för tillsyn av djur bör i första hand prövas enligt djurskyddslagen (1988:534). Begreppet hemdjur i ägofredslagen framstår som föråldrat och bör ersättas med begreppet husdjur.

Enligt ägofredslagen är det i första hand djurägaren som ansvarar för att stängsel uppförs om det behövs för att hindra djur från att komma in på andras ägor. När det gäller stängsel på fåbodvallar anses allmänt att det råder en motsatt sedvana inom fåbodområdet, nämligen att det inte är djurägaren utan den som vill skydda sin mark som skall anordna stängsel. Enligt utredningens bedömning får denna sedvana en starkare ställning genom att bestämmelserna om stängselskyldighet i ägofredslagen upphävs.

För att stärka fåbodbrukets och vissa andra djurhållares ställning i fråga om betesrätten föreslår utredningen att bestämmelserna om s.k. gemensamt bete får leva vidare i en ny lag om betesrätt vid fåbodbruk m.m. Gemensamt bete innebär att en djurägare i vissa fall får utnyttja skogs- och utmark som betesmark även om marken inte tillhör djurägaren enskilt. Vidare föreslås att det sedvanebete som förekommer enligt stadigvarande sedvana i berörda orter får stöd i den nya lagen. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer bör få bemyndigande att meddela föreskrifter i olika tillämpningsfrågor. Sådana föreskrifter kan bl.a. avse skydd för skogsplanteringar mot betande djur.

Utredningen har funnit att det skogsbete som idag förekommer i huvudsak är okontroversiellt från skogsbrukets synpunkt. Enligt flera företrädare för både skogsbrukets och naturvårdens intressen är ett väl avvägt betestryck ofta till fördel både från produktions- och miljösynpunkt. Enligt utredningens bedömning torde det i de allra flesta fall inte uppkomma några konflikter mellan markägare och djurägare i frågor om betesrätt. Det bör dock finnas en möjlighet att pröva eventuella tvister om betesrätten vid domstol, och utredningen föreslår att fastighetsdomstolen blir behörig i sådana tvister.

I likhet med vad som föreslogs i promemorian Ds 2002:33 anser utredningen att bestämmelserna i ägofredslagen om strikt skadeståndsansvar för djurägare skall upphöra att gälla och att i stället skadeståndslagens (1972:207) bestämmelser om ansvar vid vållande av skada tillämpas. Med instämmande i förslagen i samma promemoria föreslås vidare att bestämmelserna i ägofredslagen om omhändertagande av förlupna hemdjur skall upphöra att gälla och att i stället lagen (1938:121) om hittegods skall tillämpas.

Författningsförslag

Förslag till Lag om betesrätt vid fäbodbruk m.m.

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Denna lag avser rätten att hålla djur på bete vid fäbodbruk och annan traditionell djurhållning där ostängslad skogs- eller utmark av ålder utnyttjas till bete för husdjur. Lagen tillämpas på följande djurslag, nämligen hästar, nötkreatur, får, getter, svin och fjäderfän.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får för visst län eller del av län meddela föreskrifter om vilka djurslag som får utnyttja bete enligt denna lag.

2 § Går en fastighetsgräns genom skogs- eller utmark som inte hålls stängslad skall marken anses upplåten till gemensamt bete för husdjur, om sådant bete stadigvarande förekommit med stöd av tidigare gällande lag.

På mark som anses upplåten till gemensamt bete får inte släppas ut flera djur än som skäligen kan vinterfödas på den fastighet som har del i marken eller på grund av servitut har betesrätt där.

3 § Skogs- eller utmark som inte hålls stängslad och som utnyttjats för bete vid fäbodbruk och annan traditionell djurhållning med stöd av stadigvarande sedvana på orten får även i fortsättningen utnyttjas till bete för husdjur, om inte betet orsakar olägenhet av någon betydelse för markägaren. Från en fastighet får inte släppas ut flera djur på sådant bete än som skäligen kan vinterfödas på fastigheten.

4 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får för visst län eller del av län meddela föreskrifter om förbud eller villkor beträffande bete som avses i 2 och 3 §§ om det behövs för att skydda skogsåterväxten eller annat angeläget allmänt intresse.

5 § Tvist om rätt till bete enligt denna lag skall tas upp av den fastighetsdomstol där den betade fastigheten eller fastigheterna är belägna. Ligger fastigheterna under flera fastighetsdomstolar skall tvisten tas upp av den domstol under vilken huvuddelen av fastigheterna är belägen.

6 § Den som uppsåtligen utnyttjar bete i strid med denna lag eller med föreskrift som meddelats med stöd av lagen döms till böter.

Ansvar enligt denna paragraf skall inte ådömas om gärningen är belagd med straff i brottsbalken.

Övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2004.
2. Genom lagen upphävs
  - a) lagen (1933:269) om ägofred,
  - b) lagen (1933:270) om säkerhet för utbekommande av viss ersättning enligt lagen om ägofred.
3. Lagen (1933:269) om ägofred gäller fortfarande i fråga om förhållanden som hänför sig till tiden före den 1 juli 2004.
4. En förrättning som påbörjats eller ett mål eller ärende som är anhängigt vid domstol, länsstyrelsen eller regeringen vid utgången av juni 2004 skall handläggas och prövas enligt lagen (1933:269) om ägofred.
5. Sådan rättsverkan i förhållande till en ny ägare eller innehavare av en fastighet som följer av 35–37 §§ lagen (1933:269) om ägofred skall bestå så länge det som bestämts genom förrättning, dom eller förening gäller oförändrat och med den begränsning som följer av 37 § sista stycket lagen (1933:269) om ägofred.
6. Bestämmelserna i 41–45 a §§ lagen (1933:269) om ägofred om stängsel- och betessamfälligheter skall tillämpas så länge samfällighetens förvaltning inte har ordnats på annat sätt.

7. Lagen (1933:270) om säkerhet för utbekommande av viss ersättning enligt lagen om ägofred skall tillämpas för fordran som vid utgången av juni 2004 är förfallen till betalning.

**Förslag till
Lag om ändring i 11 kap. 1 § byggningsbalken
(1736:0123.1)**

Härigenom föreskrivs att 11 kap. 1 § byggningsbalken (1736:0123.1) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Ostängd mark och hjordavall må alla, som del däri hava, till mulbete nyttja, och låta där få sitt vart om annat gå. Men ej må någon driva eller valla sitt få å annans enskilda skog eller mark, (vid bot som i 9 kap. och 7 § sägs)

1 §

Ostängd mark och hjordavall må alla, som del däri hava, till mulbete nyttja, och låta där få sitt vart om annat gå. Men ej må någon driva eller valla sitt få å annans enskilda mark, (vid bot som i 9 kap. och 7 § sägs) *i annat fall än som avses i lagen (2004:000) om betesrätt vid fäbodbruk m.m.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2004.

**Förslag till
Lag om ändring i lagen (1938:121) om hittegods**

Härigenom föreskrivs att 8 § lagen (1938:121) om hittegods skall upphöra att gälla vid utgången av juni 2004.

**Förslag till
Lag om upphävande av vissa lagar om utsläppande av djur
på samfälld betesmark**

Härigenom föreskrivs att följande lagar skall upphöra att gälla vid utgången av juni 2004:

1. lagen (1918:399) om förbud mot utsläppande av tjur eller hingst å samfälld betesmark, och
2. lagen (1922:133) om förbud mot utsläppande av bagge å samfälld betesmark.

**Förslag till
Lag om upphävande av lagar om förlängning av vissa
servitut**

Härigenom föreskrivs att följande lagar skall upphöra att gälla vid utgången av juni 2004:

1. lagen (1946:741) om förlängning av tiden för vissa servitut,
och
2. lagen (1959:517) om förlängning av tiden för vissa servitut.

1 Uppdraget

Utredningens uppdrag går ut på att undersöka om det är nödvändigt och lämpligt med särskilda bestämmelser om betesrätt och stängsel vid fäbodbruk och andra småskaliga former av djurhållning. Utredaren skall kartlägga inom vilka bruksformer djur tillåts beta på annans mark eller på ostängslade betesmarker samt med vilken rätt sådant bete utövas. Om utredaren finner att rätten till bete på annans mark och på ohägnade betesmarker i samband med fäboddrift eller annan småskalig djurhållning behöver klargöras för att sådant bete skall kunna bedrivas även i fortsättningen, och att detta lämpligen bör göras genom bestämmelser i lag, skall utredaren lämna förslag till de bestämmelser som är nödvändiga. Utredaren skall, om lagbestämmelser föreslås, även föreslå regler som behövs för att skydda skogsåterväxten vid bete. En utgångspunkt för arbetet skall vara att lagen (1933:269) om ägofred skall upphöra att gälla.

2 Bakgrund

Riksdagen och regeringen har i många sammanhang uttalat sin vilja att bevara och utveckla fåbodbudet. Fåbodbudet kännetecknas bl.a. av att djuren betar på ohägnade marker och på marker som tillhör annan än djurägaren. Utöver fåbodbudet förekommer vissa andra former av småskalig djurhållning för vilka rätten till bete på annans mark är av betydelse. Betet bedrivs i stor utsträckning på skogsmark.

Rätten till bete kan följa av såväl sedvanerätt som bestämmelser i lag. I lagen (1933:269) om ägofred finns bestämmelser om stängsel och gemensamt bete. Där stadgas bl.a. att om en fastighet utnyttjas till bete för hemdjur skall stängsel sättas upp mot ägor på annan fastighet om detta är den bästa lösningen för att hindra djuren från att ta sig in på grannfastigheten. Vid fåbodbud anses dock enligt sedvana gälla att djurhållaren inte har någon sådan stängselskyldighet.

Rätt till gemensamt bete enligt ägofredslagen innebär att en ägare av en fastighet är berättigad att i vissa fall utnyttja en grannfastighets mark till bete för sina hemdjur. Endast fastigheters skogs- eller utmark som gränsar till varandra kan komma i fråga för gemensamt bete. Åker- eller ängsmark omfattas således inte. Rätt till gemensamt bete enligt ägofredslagen gäller dessutom bara om det inte fanns något stängsel mot den angränsande skogs- eller utmarken den 1 januari 1933. Om det behövs för att skydda skogsåterväxten på ohägnad mark får regeringen enligt 11 § ägofredslagen förbjuda utövande av gemensamt bete. Sådant förbud kan avse ett län eller del av ett län och meddelas efter framställan av vederbörande landsting eller hushållningssällskap.

I direktiven anförs att Mora tingsrätt den 31 januari 1996 meddelade en dom i ett tvistemål som bl.a. rörde rätten att hålla får på bete på en fåbodvall. I domen fastslogs att fårägaren inte hade rätt att låta sina får (25–40 tackor jämte lamm) beta på de i målet

berörda fritidsboendes fastighet. Domen har vunnit laga kraft. Med anledning av domen har en mängd skrivelser och brev inkommit till Jordbruksdepartementet, bl.a. från länsstyrelserna i de områden som berörs av fåbodbruket. I skrivelserna framförs krav på översyn av den lagstiftning som rör betesbruket på fåbodarna så att ett traditionellt fåbodbruk kan fortsätta att bedrivas.

I promemorian Upphävande av ägofredslagen m.m. (Ds 2002:33) föreslogs att ägofredslagen skulle upphöra att gälla. Lagens bestämmelser ansågs i stor utsträckning vara föråldrade. Några särskilda bestämmelser om hur stängselfrågan bör regleras vid fåboddrift eller om gemensamt bete ansågs inte behövliga. Promemorian har remissbehandlats. Ett antal remissinstanser framhåller det gemensamma betets betydelse för såväl fåbodbruket som det fjällnära jordbruket och andra former av småskalig djurhållning. Flera remissinstanser pekade också på behovet av bestämmelser som klargör och skyddar rätten till gemensamt bete och rätten att hålla djur på fåbod och som även reglerar stängselskyldigheten.

3 Utredningens arbete

Som framgår av redovisningen ovan har jag haft i uppdrag att kartlägga inom vilka bruksformer djur tillåts beta på annans mark eller på ostängslade betesmarker samt med vilken rätt sådant bete utövas. Om jag skulle finna att rätten till bete på annans mark och på ohägnade betesmarker i samband med fåboddrift eller annan småskalig djurhållning behöver klargöras för att sådant bete skall kunna bedrivas även i fortsättningen skall jag lämna förslag till de lagbestämmelser som kan vara nödvändiga. Om lagbestämmelser anses nödvändiga skall jag även föreslå regler som behövs för att skydda skogsåterväxten vid bete.

Direktiven till denna utredning är i stor utsträckning inriktade på rättsliga frågor angående djurhållning och bete vid fåbodbruk och annan småskalig djurhållning. Jag har dock ansett det lämpligt att i korthet redovisa vissa basfakta och annan information som kan ge en mer allmän bild av hur fåbodbruket och vissa andra företagsformer bedrivs idag och vilka frågeställningar brukarna själva anser viktiga i den dagliga verksamheten.

Uppdraget att kartlägga de bruksformer där djur tillåts beta på annans mark och därmed sammanhängande frågor är med direktivens formulering mycket omfattande. Någon samlad kunskap om djurhållningen i landet i fråga om betesförhållanden m.m. torde inte finnas hos vare sig centrala eller regionala myndigheter, om man därmed avser mer exakta uppgifter om antalet djur som går på bete och i vilken utsträckning betet sker på annan mark än den som tillhör djurhållaren. För att få någon uppfattning om vilka förhållanden som råder i landet har jag tillskrivit samtliga länsstyrelser med begäran om uppgifter som efterfrågas i direktiven. De länsstyrelser som enligt min bedömning i större utsträckning berörs av frågor rörande fåbodbruk och skogsbete har kontaktats i särskild ordning.

Länsstyrelserna har ombetts att ange bl.a. i vad mån ägofredslagens bestämmelser om gemensamt bete och betesreglering alltså har någon betydelse för djurhållarna i länet. Vidare har uppgifter begärts om i vilken utsträckning djur betar på annans mark eller ostängslad betesmark och med vilken rätt sådant bete förekommer. Länsstyrelserna har också beretts tillfälle att avge synpunkter i övrigt på frågan om ägofredslagens upphävande och i vad mån övrig tillämplig lagstiftning kan lösa uppkommande problem på ett tillfredsställande sätt.

Jag har vidare haft muntliga och skriftliga kontakter med ett antal myndigheter och organisationer. På myndighetssidan kan nämnas bl.a. Fastighetsverket, Glesbygdsverket, Jordbruksverket, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och Skogsstyrelsen. Jag har haft formella och informella kontakter med bl.a. LRF, Skogsägarna, Sveriges Hembygdsförbund och ett antal ideella organisationer med anknytning till främst fåbodväsendet. Jag har i juni och augusti 2003 gjort studiebesök i Dalarnas respektive Jämtlands län för att få närmare uppgifter om fåbodbruket i dessa län och för att komma i kontakt med enskilda personer som på olika sätt är engagerade i fåbodväsendet. I dessa sammanhang har jag haft tillfälle till diskussioner med drygt ett 20-tal aktiva fåbodbrukare. För att få en uppfattning om hur storskogsbruket ser på skogsbetet och dess effekter på skogen från produktions- och miljösynpunkt har jag kontaktat ett antal stora skogsbolag med skogsinnehav i de mellersta och norra delarna av landet.

Det bör redan här nämnas att många av de länsstyrelser som yttrat sig angående djurhållnings- och betesfrågor har lämnat ganska allmänt hållna uppgifter, och i flera fall har länsstyrelserna avstått från att avge synpunkter i sak. Detta tyder på att ägofredslagens bestämmelser om betesrätt och betesreglering har mycket liten praktisk betydelse i många län. Med en viss generalisering kan det sägas att lagen i stort sett saknar praktisk betydelse i södra Sverige, möjligen med undantag för bestämmelserna om stängelskyldighet. När det gäller de länsstyrelser där fåbodbruket respektive skogsbetet fortfarande har en viss omfattning har svaren varit betydligt mer innehållsrika, och över huvud taget är engagemanget i dessa frågor mycket stort på både regional och lokal nivå. Detta framgår ju också av de remissyttranden som avgavs över Jordbruksdepartementets förslag om upphävande av ägofredslagen (Ds 2002:33). Några länsstyrelser i norra Sverige har vidare understrukit bl.a. betesfrågornas betydelse för det fjällnära jordbruket

och däribland de s.k. fjällägenheterna. Främst av dessa skäl har utredningsarbetet i stor utsträckning kommit att avse den djurhållning som förekommer inom fåbodbruket och i viss mån också inom det fjällnära jordbruket. Och även om det varit svårt att få fram mer exakta uppgifter om djurhållning och betesförhållanden i berörda regioner finns det enligt min mening tillräcklig information för att bedöma de berörda jordbrukarnas situation och vilka åtgärder som kan behövas för att stärka deras ställning.

Utöver den information som införskaffats under utredningens gång har jag haft tillgång till de remissyttranden som avgavs över promemorian Ds 2002:33 med förslag om upphävande av ägofredslagen. Vidare har Jordbruksdepartementet till utredningen överlämnat ett antal skrivelser från bl.a. länsstyrelserna i fåbodområdet och vissa intresseorganisationer angående åtgärder för att säkerställa möjligheten att bedriva fåbodbruk.

4 Vissa uppgifter om fäbodbruket, m.m.

4.1 Allmänt

Fäbodväsendet i Sverige är en form av extensiv boskapsskötsel som förmodligen har tusenåriga traditioner. Fäbodbruket innebär att man sommartid driver boskapen till betesmarker som är belägna utanför den egentliga jordbruksbygden för att på så vis dryga ut det i skogsbygder sparsamma betet kring hemgården. Detta kallas buföring (termen varierar något i olika delar av landet).

Från medeltiden och framåt finns skriftliga belegg för förekomsten av fäbodbruk. Från 1700- och 1800-talen finns ett väl utvecklat fäbodväsende. Det så kallade fäbodområdet i Sverige utgörs från denna tid av ett område norr om en linje från nordligaste Uppland över Bergslagen och södra Värmland till nordligaste Bohuslän. Fäbodväsendet nådde sin kulmen mot slutet av 1800-talet.

Enligt en inventering som gjordes vid Nordiska museet år 1970 uppskattades antalet fäbodanläggningar vid sekelskiftet till flera tusen i Dalarna och cirka 2 500 i Jämtland-Härjedalen. Enligt en undersökning av fäbodbrukets utbredning och betydelse i Sverige som genomfördes av fäbodkommittén inom Riksförbundet för hembygdsvård fanns år 1980 272 fäbodanläggningar i drift. Av dessa fäbodor fanns nära 80 % inom fäbodområdets centrum, dvs. norra och västra Dalarna, Härjedalen och sydligaste Jämtland. År 1997 genomförde Jämtlands läns museum på uppdrag av Riksantikvarieämbetet en enkätundersökning om fäbodor i samtliga berörda län som underlag för RAÄ:s bevarandeplan. De län som omfattades av undersökningen var Värmlands, Dalarnas, Gävleborgs, Jämtlands, Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län. I den undersökningen beräknades antalet levande fäbodor med traditionell djurhållning till sammanlagt 93, en i sammanhanget oväntat låg siffra. Det understryks dock att flera av svaren är osäkra när det gäller uppgifter om hur många brukare det finns och hur de i prakt-

iken brukar sina anläggningar. Det framgår också av undersökningen att antalet fåbodställen som inventerats i de berörda länens byggnadsinventeringar uppgår till ca 2 700 sedan år 1970.

Även i Dalarnas län har flera inventeringar respektive enkätundersökningar genomförts. År 1995 genomfördes en undersökning i samarbete mellan högskolan i Falun/Borlänge och Hushållningssällskapet. År 1998 publicerade Dalarnas Fåbodbrukarförening en omfattande sammanställning av Dalarnas levande fåbodar. Dokumentet omfattar totalt 79 fåbodar som presenteras med bl.a. namn på ägaren/brukaren, djurslag, verksamhetsinriktning och uppgifter om fåbodens ålder. Vidare anges antal år som obruten fåboddrift förekommit respektive varaktigheten av eventuella uppehåll i driften.

I 1998 års sammanställning används några definitioner som kan ha ett mer allmänt intresse. Man skiljer där mellan begreppen "levande traditionell fåbod" och "levande fåbod". Den förra kategorin omfattar djurhållning (kor och ungdjur, getter, får och häst) med fritt skogsbete, och fåboden utnyttjas sommartid på grund av djurens betesbehov. Mjölks från kor och getter tas om hand på fåboden för produkttillverkning. Med "levande fåbod" avses samma typ av företag som nyss nämnts, med den skillnaden att mjölken levereras till mejeri och brukaren endast har en sporadisk produkttillverkning. Kor, getter, får och hästar hålls på vallen i någon form av inhägnad eller på fritt bete. Ytterligare ett begrepp som används är "turistfåbod", som innefattar de två tidigare nämnda alternativen, men fåboden hålls öppen för turister och brukaren utformar sina turistaktiviteter och har som huvudverksamhet produktförsäljning och kaffeservering. Slutligen används kategorin "fåbod" eller "bod" som beteckning på fåbod där ingen djurhållning finns och som är omvandlad för fritidsboende eller jaktändamål. Det framhålls dock i sammanställningen att det finns lika många definitioner som fåbodar. Varje brukare sätter sin speciella prägel på verksamheten.

Det finns idag en del uppgifter som tyder på att antalet levande fåbodar har ökat på senare år. Med hänsyn till syftet med denna utredning avses därvid främst fåbodar med någon form av djurhållning. Den siffra som anges i 1997 års undersökning (93 fåbodar med traditionell djurhållning) torde inte vara särskilt relevant i dagsläget. Med ledning av antalet ansökningar om vissa EU-stöd har de berörda länsstyrelserna en ganska god uppfattning om antalet levande fåbodar inom respektive län. I synnerhet upp-

gifterna om ansökta och beviljade miljöersättningar inom ramen för EU:s gemensamma jordbrukspolitik (se nästföljande avsnitt) kan ge underlag för bedömningar av fåbodbrukets omfattning. Några länsstyrelser har anfört att fåbodbruket tycks visa en uppåtående tendens från och med år 1995, dvs. i samband med Sveriges inträde i EU. Möjligheten att erhålla EU-stöd till bl.a. fåbodbete har sannolikt spelat en viss roll. Enligt uppgift från Jordbruksverket fanns det år 2002 i hela landet 194 åtaganden rörande fåbodbete, som ingår i miljöersättningen för bevarande av betesmarker och slätterängar. Här bör dock noteras att en del fåbodbrukare av olika skäl avstår från att söka EU-stöd, varför enbart uppgifterna om sökta eller beviljade bidrag inte ger en exakt bild av antalet fåboddar med djurhållning och bete. Dessutom finns det också fåboddar utan djurhållning där innehavarna genom slätter och slyröjning medverkar till att bibehålla det öppna odlingslandskapet.

Det är av flera skäl svårt att ange en exakt och dagsaktuell siffra för antalet levande fåboddar. Med utgångspunkt i Jordbruksverkets uppgift angående stöd till fåbodbete (194 åtaganden) och den information som lämnats av berörda länsstyrelser är det möjligt att göra en rimlig uppskattning. Adderar man siffrorna från Dalarna (ca 75–90 levande fåboddar, varav 64 med EU-stöd), Jämtland (77 med EU-stöd), Gävleborg (20 med EU-stöd) och Värmland (7 med EU-stöd) torde det totala antalet fåboddar med någon form av traditionell djurhållning kunna beräknas till omkring 200. Det finns av naturliga skäl en viss osäkerhet i beräkningen av de fåboddar som inte är registrerade som mottagare av EU-stöd. Vidare förekommer enligt uppgift från bl.a. Dalarnas län en viss nyetablering av fåboddar.

Länsstyrelserna i de nyss angivna länen har även lämnat uppgifter om antalet betesdjur som omfattas av miljöersättningarna för bevarande av betesmarker och slätterängar. Det totala antalet djurenheter för de fyra länen kan beräknas till ca 2 200. Den ojämförligt största djurgruppen består i detta sammanhang av nötkreatur, men även hästar, får och getter ingår.

Begreppet djurenhet innebär i detta sammanhang att hästar samt nötkreatur över två års ålder motsvarar en djurenhet per djur, medan nötkreatur från sex månaders till två års ålder motsvarar 0,6 djurenheter per djur. Motsvarande siffra för får och getter är 0,15.

4.2 Ekonomiskt stöd

Jordbruksverket har på min förfrågan lämnat uppgifter om bl.a. vilka jordbrukspolitiska stödformer som är tillgängliga för fäbodbrukare. Sådana brukare kan enligt verket framför allt söka miljöersättningen för bevarande av betesmarker och slätterängar, där den särskilda ersättningen fäodsbete finns. På fäboden kan även finnas värdefulla kulturelement i anslutning till åkermark vilka kan ge rätt till stöd för bevarande av värdefulla natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet. Har brukaren djur på fäboden kan möjlighet finnas att söka ersättning för bevarande av utrotningshotade husdjursraser.

Grundersättningen för skötsel av betesmarker och slätterängar är för närvarande 1 000 kr per hektar. Tilläggsersättning kan lämnas för särskild skötsel av objekt med höga natur- eller kulturhistoriska värden (2 400 kr per hektar). Ersättning för kompletterande åtgärder kan lämnas för mark med tilläggsersättning där lövtäkt, lieslätter eller efterbete krävs. För skogsbete och fäodsbete fastställer länsstyrelsen den areal som skall omfattas av åtagandet. För fastställandet av fäodsbete tar länsstyrelsen hänsyn till antalet djur, djurslag, fäodens läge och andra uppgifter som har betydelse för åtagandet. Djuren räknas om till djurenheter och varje djurenhet kan ge upp till 7 hektar fäodsbete.

För bevarande av värdefulla natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet kan ersättning lämnas när det gäller skötsel av vissa landskapselement belägna på eller i anslutning till åkermark. Ersättningen lämnas för viss typ av landskapselement såsom t.ex. fägator (58 kr per 10 meter), traditionella hässjor (1 000 kr per hektar) och brunnar (60 kr per styck). Ett åtagande beviljas endast om det sammanlagda ersättningsbeloppet överstiger 3 000 kr.

Stödformen bevarande av utrotningshotade husdjursraser gäller endast för hållande av renrasiga djur. Renrasigheten skall styrkas med härstamningsintyg från officiell husdjurskontroll eller med ett genbanksintyg. Exempel på några stödberättigade raser är fjällko, rödkulla, svensk lantrasget och linderödssvin. Ersättningen är 1 000 kr per djurenhet för nötkreatur, får och getter samt 1 500 kr per djurenhet för linderödssvin.

År 2002 fanns enligt Jordbruksverket totalt 194 åtaganden för fäodsbete, och 57 av dessa hade även åtaganden för ersättning för utrotningshotade husdjursraser.

Det är brukaren av marken som är berättigad till ersättning. Gemensamt för ersättningarna för miljövänligt jordbruk är att åtagandet är femårigt, och den sökande förbinder sig därmed att uppfylla de krav som ställs för respektive ersättningsform under den aktuella femårsperioden. Det är därför viktigt att brukaren, om han inte äger betesmarken, har t.ex. arrendeavtal som gäller för hela åtagandeperioden. Utöver den rätt till gemensamt bete som ägofredslagen reglerar och som idag gör det möjligt för många fåbodbrukare att bedriva fåodsbete har Jordbruksverket ingen insyn i hur bete på annans mark regleras mellan fastighetsägare och djurhållare. Ett fåtal telefonsamtal har inkommit till verket angående konflikter mellan fåodbrukare och fritidsboende eller liknande problem. I ett fall har en fåodbrukare velat bryta sitt åtagande i förtid på grund av en konflikt med fritidshusägare.

En stödform som kan utnyttjas för t.ex. olika samarbetsprojekt på landsbygden är EU:s gemenskapsinitiativ Leader II som ger stöd till utvecklingsprojekt, entreprenörskap och nya idéer på den svenska landsbygden. Ett exempel på hur stödet kan utnyttjas ges i yttrandet från länsstyrelsen i Dalarnas län, se avsnitt 5.

Det kan tilläggas att det finns vissa andra stödformer som främst avser bevarandet av kulturhistoriskt värdefulla byggnader bland fåodarna. Dessa berörs inte närmare i denna utredning.

4.3 Fjällnära jordbruk, fjällägenheter

Först bör några företagsbegrepp och definitioner klargöras. Begreppet "fjällnära jordbruk" har ingen entydig administrativ eller juridisk definition. Detta framgår bl.a. av en nyligen genomförd utredning av Jordbruksverket angående jordbrukets utveckling i det fjällnära området åren 1995–2002 (JoV Rapport 2003:16, daterad den 29 augusti 2003). Jordbruksverket använder i rapporten olika alternativ till avgränsning av det fjällnära jordbruket. En utgångspunkt är fjällkedjans östra gräns med tillägg för en buffertzonen på 20–40 km. Jordbruket i området väster om denna gräns skulle därvid definieras som fjällnära. En vidare avgränsning av det fjällnära jordbruket är enligt rapporten att använda den gräns som gäller för stödområde 1. Man får då med stora delar av Norrlands inland som har i genomsnitt bättre produktionsförutsättningar än vad som gäller vid den snävare gränsdragningen.

Utifrån direktiven till min utredning finns ingen anledning att gå närmare in på dessa definitionsfrågor. Det kan konstateras dels att det fjällnära jordbruket är ett vidare begrepp som också innefattar fjällägenheterna (varom mera nedan), dels att det i viss omfattning förekommer ett traditionellt fåbodbruk, med eller utan skogsbyte, i anslutning till de nu berörda företagsformerna.

Fjällägenheterna är ett i viss mån historiskt begrepp som har anknytning till kolonisationen av Norrlands inland från 1700-talet och framåt. Kolonisationen ledde ibland till svåra konflikter mellan nybyggare/jordbrukare och samer. För att skydda rennäringen drog staten år 1873 en gräns (odlingsgränsen) som skulle skilja fjällområdet från odlingsbar mark i Norrbottens och Västerbottens län. Ovanför eller väster om odlingsgränsen skulle jordbruk egentligen inte få förekomma. I praktiken blev odlingsgränsen inte det skydd för samerna som man avsett, utan kolonisationen fortsatte även bortom odlingsgränsen. För att skapa legitimitet åt dessa etableringar inrättade man fjällägenheterna. Denna upplåtelseform har sin grund i 1915 års lagstiftning om ”upplåtande av odlingslägenheter m.m. i trakterna ovan odlingsgränsen i Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker”. Dessa lägenheter tilldelades ingen egen mark, utan brukandet och nyttjandet av jakt och fiske reglerades genom arrende. Till fjällägenheterna är än idag knutna särskilda ömsesidiga åtaganden.

Fjällägenheterna var ursprungligen avsedda för jordbruksdrift med jakt och fiske som komplement. De är till ytan mellan 5 och 60 hektar. Det är vanligt att fjällägenheterna har mellan 10 och 20 hektar ängs- och betesmark samt brukad åker. När Fjällägenhetsutredningen gjorde en inventering år 1980 var antalet lägenheter 287. Därefter har antalet successivt minskat.

I budgetpropositionen för budgetåret 1995/96 anförde regeringen att bl.a. statsfinansiella skäl talade för att systemet med fjällägenheter avvecklades (se 1994/95:BoU16). Eftersom många intressenter framhållit lägenheternas värde från naturvårdssynpunkt och kulturhistorisk synpunkt beslöts att en inventering av fjällägenheternas natur- och kulturmiljövärden skulle göras som underlag för fortsatta överväganden. Inventeringen genomfördes år 1995 av Jordbruksverket, Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet i samarbete med berörda länsstyrelser. Den redovisar totalt 110 objekt i Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län. I skrivelse 2002/03:111 om vissa landsbygdsfrågor anför regeringen (Jordbruksdepartementet) att det år 2001 fanns totalt 83 fjällägenheter.

Utifrån syftet med min utredning kan noteras att förekomsten av aktivt jordbruk i det fjällnära området har spelat en stor roll vid klassningen av lägenheternas natur- och kulturvärden. Sett över hela fjällområdet har Jämtland och Västerbotten fler fjällägenheter med högsta värdeklass än Norrbotten. En avgörande orsak till detta är att det i de förstnämnda länen finns avsevärt fler brukare och ett ännu levande fjälljordbruk. På ett ganska stort antal av fjällägenheterna har dock det aktiva jordbruket upphört, och många fungerar idag som fritids- eller permanentbostäder, ibland som jaktstugor eller liknande. I t.ex. Norrbottens län finns idag endast en fjällägenhet där det bedrivs ett aktivt jordbruk och skogsbete. Sammanlagt redovisades i 1995 års inventering för hela området drygt ett tiotal fjällägenheter som åsatts ett klassningskriterium med hänvisning till förekommande fritt skogsbete.

Jordbruksverkets ovannämnda rapport om det fjällnära jordbrukets utveckling innehåller inga uppgifter om betesförhållanden m.m. utan redovisar i första hand strukturdata och den ekonomiska utvecklingen för jordbruket. Det framgår att antalet jordbruksföretag och åkerarealens omfattning genomgått en kraftig minskning, som knappast är avslutad. Även antalet nötkreatur, särskilt mjölkkor, har minskat påtagligt i bl.a. stödområde 1. Enligt rapporten har dock framkommit att det södra fjällområdet, Dalarnas och Jämtlands län, i viss mån har lyckats bromsa den ogynnsamma utvecklingen. Som skäl till detta anges lyckade satsningar inom turismnäringen som smittat av sig till bl.a. jordbruket genom att ingjuta tillförsikt som i sin tur lett till olika nysatsningar.

Sammanfattningsvis vill jag under denna rubrik understryka att det visserligen är svårt att få fram mer exakta och dagsaktuella uppgifter om betesförhållandena i hela det fjällnära området men att många uppgifter tyder på att det fria skogsbetet alltjämt är av stor betydelse för den småskaliga djurhållningen i området. Det omdömet gäller särskilt för Västerbottens och Jämtlands län. Länsstyrelsen i Västerbottens län har härvidlag anfört att rätten till fritt bete är helt avgörande för fjälljordbrukets existens. I fråga om fjällägenheterna är det viktigt att framhålla att skogsbete, där sådant förekommer, så gott som uteslutande sker på statlig mark. Det får givetvis förutsättas att staten som skogsägare också i fortsättningen har en positiv inställning till det fria skogsbetet. Statens fastighetsverk har under hand framfört att man inte ser skogsbetet som något problem. Några rättsregler som särskilt tar sikte på fjällägenheternas betesförhållanden anser jag inte nödvändiga.

5 Resultat av enkäter m.m.

Länsstyrelser i södra Sverige

Som redan nämnts ovan har många länsstyrelser i södra Sverige meddelat att ägofredslagen inte tillämpas eller att dess tillämpning inte förorsakat några särskilda problem, alternativt att man inte känner till några sådana problem eller att bete på ostängslad mark inte förekommer i länet (Skåne, Jönköpings, Kalmar, Gotlands, Blekinge, Hallands, Västra Götalands, Östergötlands, Västmanlands och Örebro län). Några länsstyrelser har endast anmält att de inte har några synpunkter att framföra i ärendet (Stockholms, Södermanlands och Kronobergs län). Länsstyrelsen i Uppsala län instämmer i vad som anförs i promemorian Ds 2002:33 och anser att de aktuella bestämmelserna kan utgå och ersättas av annan lagstiftning. Några länsstyrelser har anfört att reglerna om stängselskyldighet i ägofredslagen bör bibehållas i någon form. Enligt länsstyrelsen i Skåne län är det viktigt att stängselskyldighet utmed järnväg inte överförs på djurägarna.

I några yttranden framhålls att bete på annans mark är vanligt förekommande och vanligtvis regleras mellan djurhållare och markägare genom enskilda avtal (Skåne, Blekinge, Östergötland m.fl. län). Länsstyrelsen i Blekinge län anser att dessa enskilda avtal alltför ofta utgörs av muntliga överenskommelser som ger dålig stadga åt parternas inbördes förhållande. Vidare framhålls att ägofredslagen borde moderniseras med hänsyn till ändrade brukningsförhållanden och ny teknik men behållas som speciallag för bl.a. tillsyns-, stängsel- och skadeståndsfrågor. Länsstyrelsen i Gotlands län lyfter fram djurhälso- och djurtillsynsaspekterna och framhåller att man vid sambete med djur från olika besättningar inte bör blanda djur från smittfria och smittade gårdar. Vid inrättande av större betesområden måste det beaktas att den dagliga tillsynen av djuren kan ske på ett lämpligt sätt. Om området är stort bör det med stängsel delas upp i mindre delar så att djuren kan räknas och

observeras på ett tillfredsställande sätt. Sjuka djur måste kunna tas om hand och undersökas och behandlas. För detta krävs tillgång till stall inom räckhåll för betesmarken.

Länsstyrelsen i Dalarnas län

Det finns idag ett 90-tal levande fåbodar i länet enligt uppgifter från Dalarnas Fåbodbudbrukarförening. De flesta brukarna har djuren fritt betande. Ett fåtal har djuren inhägnade. I de allra flesta fall fungerar fåbodbudet utan konflikter med andra intressen. Dock kommer varje år några klagomål till länsstyrelsen, oftast från fritidsboende, om att djuren på ett eller annat sätt irriterar. I de flesta fall rör klagomålen fåbodar där djurhållning återupptagits under den senaste tioårsperioden. De fritidsboende är i dessa fall inte vana vid fåbodväsendet, och samförståndet mellan djurhållare och boende saknas. Vid ett av länets finntorp släpps djuren att beta fritt på skogen. Detta orsakar missnöje eftersom djuren går in i den närbelägna byn. Andra fall av fri betning i nordvästra Dalarna orsakar såvitt känt inga bekymmer.

År 2002 fanns i länet 64 fåbodar med EU-stöd (77 personer sökande). Bidragen omfattar 895 djurenheter på totalt 6 265 hektar betesmark. För år 2003 har antalet sökande ökat till 79, avseende 1 098 djurenheter med 7 865 hektar betesmark.

Länsstyrelsen bifogar till sitt yttrande uppgifter om vissa privata initiativ för att motverka igenväxningen av jordbrukslandskapet. Det framgår t.ex. att tio byar i södra Rättvik med stark ägosplittring bildat en betesförening med 120 medlemmar som beviljats EU-stöd (Leader II) till utbildning, markägarkontakter och stängsel. Flera andra betesföreningar nämns i yttrandet. Vidare anförs att både Mora och Orsa kommuner sköter värdefulla områden genom att stängsla och upplåta betesmark till intresserade djurhållare.

Länsstyrelsen i Jämtlands län

I länet finns ett 70-tal fåbodbudbrukare med djurhållning. Statistiken över miljöersättningar år 2002 visar att antalet fåbodställen med djurhållning är 77. I fråga om djurbesättningarna nämns att 22 brukare har mjölkkor (220 mjölkkor plus ca 100 ungdjur), 21

brukare har dikor (220 dikor plus ca 100 ungdjur), 4 brukare har getter (150 totalt), 11 brukare har får (300 totalt), 10 brukare har bara ungnöt (110 totalt), 3 brukare har hästar (40 totalt). Sammanlagt omfattar stödet till fäbodbete 730 djurenheter, och det totala stödbeloppet uppgår till 5,1 miljoner kronor, vilket motsvarar 72 000 kronor per brukare. Antalet brukare med stöd till fäbodbete har ökat under perioden 1997–2003.

Huvuddelen av länets fäbodbrukare har sina djur på fritt bete och huvudsakligen på andra markägares marker. Betet är reglerat genom sedvana, nyttjanderätt, servitut e.d.

Ett antal av de traditionellt brukade fäbodarna har mjölkgetsbesättning. Utöver dessa finns ytterligare ett antal getsättningar i länet. Getskötseln i Jämtland står för ca hälften av landets getproduktion och är av stor betydelse för ett antal företag inriktade på småskalig livsmedelsförädling.

Det förekommer även fritt skogsbete utan koppling till fäbodbruk. Det gäller framför allt det fjällnära jordbruket. Länsstyrelsen saknar uppgifter om antal besättningar, djurslag och djurantal för denna form av skogsbete. Även här gäller att betet till stor del sker på andra markägares marker.

Länsstyrelsen erinrar i sitt yttrande om att riksdagen har uttalat att det är angeläget att fäbodkulturen bevaras. Man hänvisar även till miljömålet ”Ett rikt odlingslandskap” som innefattar bevarande av traditionellt brukade odlingslandskap med höga natur- och kulturmiljövärden. Bevarandet av fäbodarna och fäbodkulturen är även särskilt utpekad som ett delmål i de regionala miljömålen för Jämtlands län.

Att bevara möjligheten till fritt skogsbete även i framtiden är en förutsättning för att Sverige skall klara de internationella åtaganden som bildandet av nätverket Natura 2000 medför. Flera fäbodmiljöer och andra bruksformer med delar av sitt naturvärde kopplat till fritt skogsbete ingår i Natura 2000-nätverket. Här har Sverige ett internationellt ansvar enligt habitatdirektivet för att de svenska områden som ingår i nätverket får det skydd och den skötsel de behöver.

Det fria fäbodbetet och rätten till gemensamt fritt bete är en förutsättning för bevarande av fäbodkulturen. Bruksformer med djurhållning som nyttjar rätten till fritt fäbodbete/skogsbete under betessäsongen är fortfarande av betydelse inom länet. Framför allt gäller detta det småskaliga fjällnära jordbruket i kommunerna Berg och Härjedalen, men det är också aktuellt i andra

delar av länet. För fortsatt fåboddrift är det nödvändigt med rätt till fritt skogsbete, men även regler som klarlägger frågan om stängsel-skyldighet samt ansvarsfrågan vid påkörning av tamdjur.

Antalet fåbodar som brukas aktivt tycks ha ökat på senare år, vilket torde vara EU-stödets förtjänst. Det finns också fåbodar som brukas på traditionellt sätt men som saknar djurhållning. På dessa hålls fåboden i skick genom bl.a. slätter och röjning. En del fåbodar tillhör kategorin fjällägenheter eller fjällnära jordbruk. Det finns viss djurhållning även på fjällägenheterna. Dessa brukare har arrendekontrakt som avser den statliga marken runt lägenheterna.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län

I länet finns 20 brukare som har miljöersättning för fåbodbete. Det är främst inom fåbodbruket som bete på annans mark eller bete med frigående djur (ostängslade betesmarker) förekommer. Denna typ av betesdrift kan eventuellt även förekomma vid andra typer av skogsbete. Genom bl.a. förfrågningar till de 20 lantbrukare som söker ovannämnda miljöersättning har länsstyrelsen fått fram att betesdriften i de flesta fall sker med stöd av muntliga avtal eller enligt sedvanerätt. Nio brukare bedriver fåbodbruk med frigående djur. 16 brukare har betesdrift helt eller delvis på annans mark. Sammanlagt omfattar miljöstödet ca 250 nötkreatur, ca 10 hästar, ca 80 getter och ca 70 tackor plus lamm. Av de 16 brukarna har 13 angett att ägoslaget som betas är skog eller delvis skog. Av fåbodbrukare med frigående djur har åtta av nio angett att ägoslaget som betas är skog. Den areal som sammanlagt beräknas ingå i fåbodbetet är ca 820 hektar för år 2002.

Utöver de fåbodar som drivs av de 20 brukarna med miljöersättning bedrivs bete vid ytterligare ett antal fåbodar. Enligt en fåbodinventering gjord av länsstyrelsen år 1999 fanns då drygt 50 fåbodar med betesdjur. I de flesta av dessa fall är det troligt att det idag inte handlar om bete med frigående djur.

Länsstyrelsen framhåller att fåbodbruket i Gävleborgs län är viktigt att bevara av kulturhistoriska skäl och miljöskäl. Det är mycket betydelsefullt att det kan fortsätta att bedrivas ett traditionellt fåbodbruk i länet. Att bevara levande fåbodemiljöer och återuppta brukandet av fåbodar ingår som en viktig del i de regionala miljömålen för länet. Rätten till gemensamt bete (fritt

skogsbete) är viktig att slå fast för att ett traditionellt fåbodbruk skall kunna bevaras.

Länsstyrelsen i Värmlands län

Där bete idag sker på gemensamma marker är det fråga om fåbodskötsel. I länet finns 7 företag som bedriver fåbodverksamhet i varierande grad. Djuren betar på skogen eller på inägor. En av fåbodarna har t.ex. ca 30 djurenheter som uteslutande betar på gemensamma skogar. Totalt finns 60 djurenheter ingående i de företag som har del i stödsystemet för bevarande av fåboddar. Detta innebär att ca 400 hektar mark berättigar till stöd. Några konflikter mellan djurhållare och andra delägare eller med skogsbruket har såvitt länsstyrelsen känner till inte förekommit. Det är enligt länsstyrelsen av största vikt att en förändring av ägofredslagen sker på ett sådant sätt att inte driften vid fåboddar/sättrar äventyras.

Länsstyrelsen i Västerbottens län

Fritt klövbete utan stängsel förekommer framför allt ovan odlingsgränsen men även i mindre omfattning i andra delar av länet. Som allmän praxis gäller att man stängslar in de områden man själv vill freda när djuren släpps på bete. Länsstyrelsen framhåller att rätten till fritt bete är helt avgörande för fjälljordbrukets existens. Många jordbrukare har sina djur stängslade, men det förekommer att djuren betar fritt eftersom kostnaden för att stängsla marker med dålig avkastning annars skulle bli mycket hög. För dem som bebor/arrenderar fjällägenheter är rätten att beta fritt inskriven i arrendekontraktet. Där föreskrivs också att lägenheternas jord skall hävdas för att bibehålla markens natur- och kulturvärden. Rätten till fritt bete är också av stor betydelse för den biologiska mångfalden. Länsstyrelsen anser att ägofredslagens tillämpning skall vara kvar ovan odlingsgränsen samt för fåboddar och arealer som omfattas av skogsbete i övriga delar av länet.

I en lista som biläggs yttrandet redovisar länsstyrelsen ett tjugotal djurhållare med fritt bete, huvudsakligen med kor och ungdjur men även hästar, får och getter. Listan omfattar jordbrukare som med några undantag uppges ha företag ovan odlingsgränsen.

Länsstyrelsen i Västernorrlands län

Länsstyrelsen har inte kännedom om mer än ett företag som i någon omfattning utnyttjar bete på annans mark. Det gäller ett fårföretag i Ånge som har fårbodbete för mer än 200 tackor. Betet sker i huvudsak på skogsmark som ägs av andra personer och av skogsbolag.

Länsstyrelsen i Norrbottens län

Enligt vad länsstyrelsen känner till förekommer i länet inget traditionellt fårbodbruk där djuren går på ostängslad mark. I enstaka fall förekommer traditionellt skogsbete där djuren går fritt i skogen. Den enda skillnaden mellan traditionellt skogsbete och fårbodbete är att skogsbetet utgår från hemgården/brukningscentret. Bete på annans mark är vanligt och sker till förmån för enskilda jordbrukare eller sambetesföreningar. I de fall djurägaren inte äger marken finns antingen arrendeavtal eller muntliga överenskommelser mellan markägare och djurägare. Bete utan stängsling sker endast på öar och i de fåtal skogsbeten som förekommer.

Skogsstyrelsens och skogsnäringens synpunkter

Skogsstyrelsen har under hand framfört som sin uppfattning att skogsbetesmarkerna är vårt lands äldsta och tidsmässigt och areellt viktigaste naturbetesmarker (jänte renbeteslanden). Från biologisk mångfaldssynpunkt finns bara ett fåtal undersökningar rörande skogsbetes- respektive fårbodsmiljöer. Resultatet visar att skogsbetesmarkerna utöver det mycket stora kulturhistoriska värdet också har ett mycket stort värde från biologisk mångfaldssynpunkt. Skogsbetets betydelse från angivna synpunkter är så stor att alla åtgärder som försvårar en kvantitativ ökning och kvalitativ förbättring bör undvikas. Detsamma gäller för vårt lands fårbodmiljöer.

De stora skogsbolagen som anfört synpunkter till utredningen har i huvudsak den inställningen att skogsbetet med den omfattning det har idag inte har några nämnvärda positiva eller negativa effekter. Sveaskog AB anför att den fårboddrift som idag bedrivs mest har karaktären av kulturminnesvård i kombination med vissa turistiska inslag. Det ligger här ett värde i att kunna visa upp hur ett lantbruk historiskt sett bedrevs i skogsbygderna, samtidigt som

verksamheten kan ge ett ekonomiskt bidrag till djurägarna och till lokalt utvecklad turism. Dagens fåboddrift torde inte innebära vare sig skada eller intrång i skogsbruket. Från naturvårdssynpunkt har den ofta ett värde genom att skogsbetesmiljöer som idag är mycket sällsynta upprätthålls. En förstärkning av skogsbetesrätten på det fåtal fåbodvallar där verksamhet nu förekommer torde inte innebära någon olägenhet för skogsbruket. Om regler härom införs måste de ges ett sådant innehåll att djurägarens ansvar för skada blir tydlig samtidigt som den skogsbrukare som eventuellt drabbas av betesskador erhåller ersättning härför.

SCA Skog redovisar den historiska utvecklingen av skogsbetet och anför att detta började avta omkring år 1950. Det är uppenbart att ett omfattande skogsbete även idag skulle medföra problem av det slag som angetts i historiken. Skador på skogsplanteringar och risk för röta i granskogar är de mest uppenbara. Eftersom skogsbetet idag är av helt obetydlig omfattning torde några skador knappast uppkomma för närvarande. Inte heller mulbetesservituten utnyttjas i nämnvärd omfattning.

Stora Enso anser inte att fåbodbruket idag innebär något större problem för skogsbruket. Företaget har t.o.m. träffat avtal med en person som håller betesdjur på en tidigare igenväxt fåbod, med gott miljömässigt resultat. Några personer inom företagets fältorganisation har påpekat att getter kan förorsaka skador i skogen. Något jaktlag har påtalat bekymmer med lösgående betesdjur i skogen i samband med jakt. I samband med avverkning har djurägare uttryckt oro för att kornas juver kan repas sönder av avverkningsrester.

Korsnäs AB framhåller att alla upplåtelse av ostängslat eller stängslat skogsbete skall regleras med skriftliga avtal mellan jordägaren och nyttjanderättshavaren/djurägaren. För skogens tillväxt och produktionsförmåga har ett måttligt bete sannolikt ingen effekt. Från miljö- och naturvårdssynpunkt har betet både positiva och negativa effekter. Upplåtelse av marker till skogsbete sker i första hand inom områden som tidigare betats och där företaget genom sin skogsskötsel vill ha kvar den betespräglade miljön. För Korsnäs del innebär detta någon enstaka nedlagd fåbod eller igenväxande torp. Nyttjanderättshavaren är ersättningsskyldig för de skador som kan uppstå. Holmen Skog har redovisat en mer restriktiv inställning och accepterar inte betande djur någonstans i skogsinnehavet utanför reservat o.d. där bete ingår i skötselplanen.

6 Bör fäbodkulturen bevaras?

Som framgår av direktiven till utredningen har riksdagen och regeringen i olika sammanhang uttalat sin vilja att bevara och utveckla fäbodbruket. Frågan om att bevara ett levande fäbodbruk behandlades t.ex. år 1988 av riksdagen (bet. 1988/89:KrU3). Kulturutskottet framhöll att fäbodkulturen är en väsentlig del av vårt svenska kulturarv och att det är angeläget att denna kultur kan bevaras. Naturvårdsverket har bl.a. i ett brev till Sveriges fäbodbrukare via fäbodriksdagen år 1994 uttryckt sin stora uppskattning av det ovärderliga arbete Sveriges aktiva fäbodbrukare gör för att bevara de odlingshistoriskt och biologiskt värdefulla miljöer fäbodarna utgör. I samband med verkets redovisning av nationell bevarandeplan för odlingslandskapet har framhållits att fäbodar hör till de jordbruksmiljöer som numera finns i hävd i så liten omfattning att samtliga som brukas bör betraktas som viktiga att bevara från nationell synpunkt.

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) erhöll år 1997 ett regeringsuppdrag att redovisa förslag till åtgärder och inriktning på det fortsatta arbetet för en långsiktigt hållbar utveckling för landets fäbodmiljöer. En delredovisning med anledning av uppdraget lämnades år 1998. Uppdraget återrapporteras i en rapport år 2001 som också innefattar en uppföljning och utvärdering av den särskilda treåriga satsningen under perioden 1998–2000 under anslaget Bidrag till kulturmiljövård på åtgärder för att bevara landets fäbodkultur. RAÄ har förlängt satsningen på fäbodkulturen under år 2001. Under rubriken Slutsatser och förslag till åtgärder listar RAÄ ett antal mål och strategier. Det övergripande målet måste vara ett levande fäbodbruk som är långsiktigt hållbart, såväl ekonomiskt som miljömässigt och kulturellt. Bland åtgärdsförslagen kan nämnas bl.a. kommunal planering, kunskapsöverföring, administrativa förenklingar i regel- och bidragssystem, lokala och regionala produktionskedjor m.m.

Till det nu anförda kan läggas att Sverige i olika sammanhang gjort åtaganden både nationellt och internationellt som bl.a. innebär att traditionellt brukade odlingslandskap med höga natur- och kulturmiljövärden skall bevaras. Bland de 15 övergripande miljömål som riksdagen beslutat om ingår miljömålet Ett rikt odlingslandskap, som innebär att odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion skall skyddas, samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bevaras och stärks. Länsstyrelserna har tillsammans med kommunerna utarbetat åtgärdsprogram för odlingslandskapet. Regeringen har i maj 2003 överlämnat skrivelse 2002/03:111 *Landsbygdspolitik - resultatredovisning till riksdagen*. Där redovisas bl.a. arbetet med att bevara slätterängar och betesmarker. Det framhålls att fäbodbeten i Norrland är en viktig del av betesmarkerna och att de ofta har höga biologiska och kulturhistoriska värden. Vidare omfattas flera av odlingslandskapets vegetationstyper och arter av EU:s fågeldirektiv och habitatdirektiv inom ramen för Natura 2000, ett nätverk av värdefulla naturområden som byggs upp inom EU.

Det råder inget tvivel om att fäbodbruket och vissa andra företagsformer fyller en viktig funktion i de sammanhang som här redovisas, både nationellt och regionalt. Flera länsstyrelser har framhållit att de regionala miljömålen tar upp fäbodbruket som en viktig beståndsdel i miljöarbetet. Den djurhållning som sker vid många fäbodar är ett gott exempel på en extensiv och långsiktigt hållbar animalieproduktion, baserad på en naturlig djurhållning. De utrotningshotade husdjursraserna fjällko och rödkulla betar fritt över stora områden och utnyttjar det naturliga betet på ett effektivt sätt. Dessa raser har i något sammanhang betecknats som "djur med inbyggda kompasser" som i många generationer anpassats till de förutsättningar som råder inom fäbodregionerna.

Framställningen av olika livsmedelsprodukter kan vidare betecknas som ett värdefullt kultur- och kunskapsarv, där tillverkningen sker med små insatser av kapital eller sofistikerade maskiner men med desto större insatser av manuellt arbete. I det sammanhanget bör nämnas att vissa inom EU antagna bestämmelser om hygien och vattenkvalitet tycks ägnade att orsaka problem för den fäbodanknutna livsmedelstillverkningen. Detta ämne faller dock utanför ramen för mitt uppdrag och berörs inte vidare i denna utredning.

Vidare bör nämnas att Sverige gjort vissa åtaganden inom ramen för konventionen om biologisk mångfald, som bl.a. syftar till att

främja skyddet av ekosystem, naturliga livsmiljöer och bibehållandet av livskraftiga populationer i naturliga miljöer. Av särskilt intresse i detta sammanhang är artikel 8 j), där de fördragsslutande parterna åtar sig att respektera, bevara och bibehålla kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald.

Det kan sammanfattningsvis konstateras att bevarandet av fäbodbruket ur flera aspekter framstår som ett betydande allmänt intresse, utöver det värde näringen har för de enskilda företagen. Detta ställningstagande ligger till grund för mina förslag om lagstiftning och andra åtgärder som kan bidra till att framför allt den del av fäbodkulturen som innefattar traditionell djurhållning kan bevaras och utvecklas.

7 Något om fåbodbrukets rättsliga situation m.m.

Det kan finnas anledning att göra en kort sammanfattning av vissa rättsfrågor som bakgrund till övervägandena i följande avsnitt om lagstiftningsfrågor. Det måste dock understrykas att varje försök till beskrivning av rättsläget inom fåbodbruket måste förses med vissa reservationer. Det sammanhänger med att framför allt betesrätten och stängselfrågorna inom fåbodbruket till stor del vilar på gammal sedvana och att det knappast finns några vägledande rättsfall på området. Av detta följer också att fastighetsrättslig expertis kan ha olika uppfattningar om vad som gäller i en viss fråga. I den mån det finns äldre motivuttalanden och tidigare utredningar som ger vägledning redovisas dessa närmare i följande avsnitt angående stängsel- och betesfrågorna.

Den traditionella djurhållningen på fåbodarna karakteriseras av att djuren betar fritt på ganska vidsträckta och oinhägnade områden, som vanligtvis består av skogs- eller utmark, ett begrepp som används i ägofredslagen och som kommenteras i förarbetena till denna lag. Man utnyttjar också andra marker som t.ex. utgörs av betesvallar eller slåttervallar belägna inom fåbodställena eller i anslutning till dessa. I det förra fallet kan det röra sig om s.k. gemensamt bete enligt ägofredslagen, och betet har då stöd i denna lag. Innebörden av begreppet gemensamt bete redovisas i det följande. Lagen förutsätter i detta fall att djurhållaren har någon rättsgrund avseende betesmarken, t.ex. delägande i denna mark eller viss nyttjanderätt eller servitut som innefattar betesrätt. I andra fall av bete på annans mark kan det röra sig om mer eller mindre formaliserade avtal om nyttjanderätt eller servitut. Enligt uppgifter från länsstyrelserna förekommer ofta formlösa, muntliga avtal. Också servitut tillkomna genom en fastighetsbildningsföretagning kan förekomma. Det kan noteras att det efter jordabalkens ikraftträdande inte längre är möjligt att avtalsvägen inrätta servitut som avser skogsfång eller mulbete (JB 14 kap. 4§).

När betesmark som ej tillhör djurägaren utnyttjas utan stöd av ägofredslagen eller av civilrättsliga avtal eller liknande överenskommelser torde det röra sig om s.k. sedvanebete. Sedvana kan också ligga till grund för bete med djurslag som inte räknas till kategorin större hemdjur enligt ägofredslagen, varmed avses nötkreatur och hästar. Beträffande mindre hemdjur, t.ex. får och getter, finns nämligen särskilda regler som innebär att gemensamt bete med sådana djur endast är tillåtet i vissa regioner. Även detta redovisas närmare i följande avsnitt.

Rätten att utnyttja betesmark inom fåbodregionerna har sedan lång tid tillbaka haft sin grund i och utvecklats genom olika jorddelningsreformer, såsom t.ex. storskiftet under 1700-talets sista del och början på 1800-talet och därefter laga skiftet som pågick från 1820-talet och ända in på 1900-talet. Storskiftet omfattade i många fall endast fastigheternas inägor, medan utägorna (bl.a. skogsmarken) hölls utanför. De genom storskiftet bildade fastigheterna tilldelades ofta andel i vallar där delägarna gavs rätt att hålla djur. Stadgandet i 11 kap. 1 § byggningsbalken kan sägas ge uttryck för den betesrätt som knöts till bl.a. vallarna: "Ostängd mark och hjordavall må alla, som där i del hava, till mulbete nyttja, och låta där få sitt vart om annat gå. Men ej må någon driva eller valla sitt få å annans enskilda skog eller mark".

I äldre tider var både rätten att anlägga en fåbod och rätten att hålla djur på fåboden noggrant reglerade. Den rättsliga grunden för att ta upp en fåbod vilade normalt på att man ägde mark i byn. Frågor om buföring och bete m.m. reglerades ofta i byordningar och liknande bestämmelser med hög detaljeringsgrad men med lokal räckvidd. Eftersom betet var en begränsad resurs som många fåbodbrukare konkurrerade om var det viktigt att reglera betesrätten. Det kunde t.ex. finnas regler som angav vid vilken tidpunkt buföringen fick äga rum. Härigenom kunde man förhindra att någon fåbodbrukare "tjuvstartade" med buföringen för att utnyttja det bästa betet före de andra brukarna. Tillsynen över djuren utövades i huvudsak genom vallning, och ett huvudsyfte med vallningen i äldre tider var just att se till att djuren höll sig inom bestämda betesgränser och inte kom in på andras betesmarker eller på oinhägnade områden som var avsatta för slätter. Konflikter och juridiska processer mellan fåbodbrukare angående betesfrågor förekom ganska ofta, något som framgår av t.ex. domböcker från 1600-talet och framåt.

I våra dagar kvarstår ganska små arealer samfälld mark, vare sig det rör sig om skogsmark eller betesvallar. Genom jorddelningsreformerna har de olika fastigheterna erhållit bestämda gränser, samtidigt som de äldre samfälligheterna för betesgång och annan liknande verksamhet upplöstes. I vissa fall finns anteckningar i laga skifteshandlingarna att mark skall användas för kollektivt bete. Vidare har i ägofredslagen införts bestämmelser som lägger ansvaret för betande djur på djurägaren, som är skyldig att genom stängsel eller på annat sätt (t.ex. vallning) se till att djuren inte olovligen kommer in på andras ägor. I fråga om stängselskyldigheten anses dock allmänt att det inom fåbodarna råder en princip som snarare överensstämmer med 1734 års lag, dvs. att det är den som vill skydda sin mark som skall (och också får) anordna stängsel. Den principen kallas i vissa sammanhang för Dalalagen, men den torde enligt vissa uppgifter upprätthållas också i övriga län där fåbodbruk eller fritt skogsbete förekommer.

Det råder inget tvivel om att de sedvänjor som här diskuteras är av grundläggande betydelse för ett aktivt och levande fåbodbruk. Det kan därvid framstå som en osäkerhetsfaktor att det inte tycks finnas något vägledande rättsfall som klart utvisar att sedvänjorna är accepterade av rättsordningen. I det tvistemål som anges i direktiven ansåg tingsrätten att svaranden, en fåbodbrukare med viss djurhållning, inte hade rätt att låta sina får och lamm beta på käreandens enskilt ägda fastighet. En av de rättsfrågor som prövades i målet var huruvida sedvana kunde ge upphov till en rätt att nyttja fast egendom. Tingsrätten fann i sin dom, på anförda skäl, att så inte var fallet. Det bör dock framhållas att den aktuella domen är en underrättsdom som endast tar sikte på förhållandet mellan två enskilda parter med utgångspunkt i de omständigheter som gäller i just detta speciella fall. En omständighet som kan ha haft betydelse är att det aktuella betet enligt domskälen delvis var av annan karaktär än det bete som sedan gammalt förekommit på fåboden. Den grundläggande frågan huruvida sedvanebete, under andra omständigheter än de som förelåg i detta mål, ger en av rättsordningen accepterad rätt utnyttja annans mark för bete kan inte anses besvarad. I målet åberopades bl.a. ett rättsutlåtande av förre hovrättsrådet Mauritz Bäärnhielm som ger uttryck för en restriktiv hållning när det gäller sedvana som rättsgrund för nyttjanderätt till fast egendom. Oavsett hur man tolkar rättsläget i detta avseende måste dock framhållas att t.ex. allemansrätten är exempel på en existerande

sedvana som sedan länge innefattar rätt att nyttja fast egendom, om än med vissa begränsningar.

Jag ser det inte som min uppgift att i övrigt tolka eller kommentera den aktuella domen. Det kan konstateras att domen väckte uppmärksamhet och viss oro bland fåbodbrukarna och berörda länsstyrelser när den meddelades. Såvitt jag känner till har det emellertid under de snart åtta år som förflutit sedan domen meddelades inte förekommit någon juridisk process av liknande karaktär, om man därmed avser tvistemål. Däremot har tingsrätten i Lycksele den 16 september 2003 meddelat en dom i ett brottmål som berör en närliggande problematik. I detta mål fälldes två jordbrukare till ansvar för egenmäktigt förfarande enligt brottsbalken 8 kap. 8 § första stycket och 11 § andra stycket. Enligt domen hade de tilltalade gjort intrång i målsägandenas besittning av en fastighet (fritidsfastighet) genom att olovligen låta kreatur beta där vid upprepade tillfällen. De tilltalade hade invänt att det enligt urminnes hävd med stöd i 1734 års lag förelåg rätt till bete med servitutsliknande innebörd för kreaturen på bl.a. den berörda fastigheten, och att betet därför inte skett olovligen.

Någon närmare utredning angående betesförhållandena i det berörda området finns inte i domen, och domstolen kommenterar inte heller den invändning om betesrätten som de tilltalade framfört. Domen har överklagats till hovrätten för Övre Norrland. För närvarande pågår viss skriftväxling i målet, och hovrätten räknar inte med att meddela dom förrän efter årsskiftet.

Oavsett hur man väljer att tolka de rättsfall som föreligger har jag kommit till den slutsatsen att fåbodbruket och vissa andra företagsformer i viss utsträckning är beroende av att nuvarande och framtida ägare av fastigheter där fritt skogsbete förekommer accepterar sådant bete. Det kan givetvis inte uteslutas att det i framtiden uppstår nya konflikter mellan djurägare och andra intressen och att det fria betet i en eventuell rättegång visar sig ha otillräckligt stöd av rättsordningen. Enligt min mening är det därför motiverat med både lagbestämmelser och klargörande motivuttalanden som kan stärka de berörda företagens rättsliga ställning i fråga om stängsel-skyldighet och betesrätt.

Det finns ytterligare en aspekt på fåbodbrukets betesförhållanden som bör nämnas i denna översikt. Det EU-stöd för skogsbete och fåbodbete som närmare redovisats i avsnitt 4.2 är så konstruerat att det är länsstyrelsen som fastställer den areal som skall omfattas av brukarens åtagande. Betesdjuren räknas om till djur-

enheter och varje djurenhet kan ge upp till 7 hektar fäbodbete. Systemet förutsätter således att brukaren kan utnyttja tillräckligt stor areal betesmark. Länsstyrelserna kräver i detta sammanhang inte att brukaren styrker sin rätt att utnyttja den berörda betesmarken utan godtar t.ex. uppgifter om att marken betas enligt gammal sedvana. Om lagstiftningen eller rättstillämpningen skulle utvecklas så att fäbodbrukets fria betesrätt försvagas kan detta givetvis försvåra möjligheten att få sådant ekonomiskt stöd som avses här. En ytterligare komplikation på området består i att vissa fäbodbrukare behöver skydda sina djur mot rovdjursangrepp. Därvid kan bidrag utgå till rovdjursstängsel enligt viltskadeförordningen (2001:724). Enligt vissa uppgifter till utredningen krävs därvid att djuren stadigvarande hålls innanför rovdjursstängslet. Detta krav är i sin tur oförenligt med bestämmelserna om bidrag till fäbodbete. Frågor om rovdjursskador faller emellertid utanför direktiven till utredningen och berörs inte närmare i detta betänkande.

För fullständighetens skull bör tilläggas att det allmänna har möjlighet att när det gäller särskilt värdefulla miljöer säkra betesrätten genom offentligrättsliga regler. Jag syftar därvid främst på miljöbalkens regler om inrättande av kulturresevat eller vissa andra skyddsformer enligt 7 kap. denna balk. När ett markområde förklaras som kulturresevat i syfte att bevara värdefulla kulturpräglade landskap finns det möjlighet för länsstyrelsen att förplikta ägare och innehavare av särskild rätt till fastighet att tåla det intrång som t.ex. består i att det inom det skyddade området utförs gallring, röjning, slåtter, plantering, betesdrift eller liknande åtgärder (MB 7 kap. 6 och 9 §§).

Detta regelverk torde dock inte få betydelse annat än när det gäller ett begränsat antal fäbodställen, och min allmänna bedömning att fäbodbrukets rättsliga ställning behöver stärkas rubbas inte av det som nu nämnts angående miljöbalkens skyddsregler.

8 Frågan om upphävande av ägofredslagen (1933:269)

8.1 Tidigare förslag i promemorian Ds 2002:33

Enligt direktiven till min utredning skall jag utgå från att ägofredslagen skall upphöra att gälla. Jag har därvid till stor del utgått från de överväganden och förslag som tidigare framlagts i en av Jordbruksdepartementet upprättad promemoria med förslag om upphävande av ägofredslagen jämte viss följdlagstiftning (Ds 2002:33). Promemorian finns intagen som bilaga 2 till denna utredning. Om lagen upphävs återstår, som framgår av promemorian, att bedöma behovet av ersättningsbestämmelser på fem huvudområden, nämligen

1. tillsyn av djur
2. stängselfrågor
3. gemensamt bete och betesreglering
4. skadestånd
5. omhändertagande av djur.

I det följande behandlar jag dessa frågor var för sig och presenterar mina överväganden och förslag angående dels behovet av ny lagstiftning, dels i vad mån det redan nu finns alternativa lagregler som kan bli tillämpliga i ägofredslagens ställe. Som en allmän bedömning angående ägofredslagen vill jag redan här framhålla att lagen bygger på förhållanden som rådde på 1920-talet. Mycket stora förändringar har skett i jord- och skogsbruket sedan lagen trädde i kraft den 1 januari 1934. Denna utveckling har medfört att lagens bestämmelser delvis har blivit föråldrade. Vissa begrepp som används i lagen har blivit mindre vanliga i modernt språkbruk. Lagen innehåller dessutom ett antal detaljerade bestämmelser i frågor som i stor utsträckning förlorat sin aktualitet i dagens samhälle. Det finns således goda skäl att upphäva lagen och att anpassa de bestämmelser som kan visa sig nödvändiga att behålla till moderna

lagstiftningsprinciper. Det innebär bl.a. att endast några grundläggande bestämmelser tas in i själva lagen, medan detaljföreskrifterna bör utformas efter bemyndigande i lag för regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.

8.2 Tillsyn av djur

Ds 2002:33

Enligt ägofredslagen är en djurägare skyldig att hålla sådan vård om sina hemdjur att de inte olovligen kommer in på andras ägor. Denna grundläggande princip, den s.k. vårdnadsplikten, gäller även för den som tagit emot hemdjur till underhåll eller till nyttjande. Syftet är att skydda annans mark från skador. Vårdnadsplikten avser uppenbarligen alla ägor, oberoende av belägenhet, där djuren inte har rätt att vistas. Vårdnadsplikten kan fullgöras genom hägnad, vallning eller på annat sätt.

I promemorian anförs att det saknas anledning att ändra på principen om djurägarens eller djurhållarens skyldighet att ha erforderlig tillsyn över sina djur. Det kan dock ifrågasättas om en särskild lagbestämmelse är motiverad. Det ligger i djurägarens eller innehavarens eget intresse att skydda och hålla kontroll över sina djur. Vid ett jordbruksföretag som bedriver husdjursskötsel representerar djurbesättningarna ofta betydande ekonomiska värden. När sådana djur hålls på bete har djurägaren ett intresse av att djuren inte kommer in på annans mark och därmed riskerar att skadas eller försvinna. Även andra omständigheter än en lagstadgad tillsynsplikt och hänsynen till omgivningen medverkar således till att djurägaren eller innehavaren har erforderlig uppsyn över sina djur. Av betydelse är även den skadeståndsskyldighet som kan följa av att djuren orsakar skada på annans mark eller övriga egendom.

Utredningens överväganden

Mina undersökningar har inte visat annat än att övervägandena i promemorian Ds 2002:33 fortfarande är giltiga. Som anförs i promemorian kan det ifrågasättas om det behövs en särskild lagbestämmelse om tillsynsskyldigheten över djur. I detta avseende finns det enligt min bedömning inget avgörande hinder mot att upphäva motsvarande bestämmelser i ägofredslagen. Det bör framhållas att

de allmänna bestämmelserna i djurskyddslagen (1988:534) om djurens vård och behandling i stor utsträckning bör kunna ersätta ägofredslagens bestämmelser om tillsynsskyldighet. Enligt 3 § djurskyddslagen gäller t.ex. att djur skall ges tillräckligt med foder och vatten och tillräcklig tillsyn. I Jordbruksverkets tillämpningsföreskrifter preciseras kravet på tillsyn. Bestämmelserna innebär bl.a. att djur skall hållas på sådant sätt att tillsynen över djuren kan ske utan svårigheter. Tillsyn skall ske på ett för djur betryggande sätt och skall normalt ske minst en gång dagligen (SJVFS 2003:6).

Det kan möjligen hävdas att ägofredslagen haft en viss betydelse i den del tillsynsskyldigheten går ut på att djuren skall hindras från att olovligen komma in på andras fastigheter. Som anförts i promemorian ligger det dock i djurägarens eget intresse att ha tillräcklig tillsyn över djuren. Det finns enligt min mening ingen anledning att befara att djurägare skulle försumma sin tillsynsskyldighet eller på annat sätt orsaka problem i detta hänseende om regelverket förändras.

Om en djurhållare trots allt försummar sin tillsynsskyldighet ger djurskyddslagen vissa sanktionsmöjligheter. Den eller de kommunala nämnder som fullgör uppgifter inom miljö- och hälso- skyddsområdet utövar tillsynen över djurhållningen inom kommunen. Enligt 26 § djurskyddslagen kan tillsynsmyndigheten meddela de förelägganden och förbud som behövs för att lagen eller föreskrifter som har meddelats med stöd av lagen skall efterlevas. I beslut om föreläggande och förbud får tillsynsmyndigheten sätta ut vite. Mot detta resonemang kan man visserligen invända att syftet med tillsynsbestämmelserna i djurskyddslagen är att djuren skall skyddas mot onödigt lidande och sjukdom medan tillsynen enligt ägofredslagen i första hand skall förhindra att djuren olovligen kommer in på annans ägor. Jag tror dock inte att denna nyansskillnad behöver vålla några problem i den praktiska tillämpningen, i vart fall inte i mer uppenbara fall av bristande tillsyn. Som framgår av den följande redovisningen kan det i framför allt fåbodområdena finnas en viss risk att fritt betande djur vållar irritation hos omgivningen, och i dessa fall lär det i normalfallet inte finnas anledning att anlägga några direkta djurskyddsaspekter på betesdjurens situation. Detta förutsätter givetvis att djuren inte far illa av att ströva fritt över stora områden och att det grundläggande tillsynskravet enligt djurskyddslagen kan anses tillgodosett. De konflikter som kan uppstå i sådana sammanhang får i första hand lösas i samförstånd mellan berörda parter, och om

det grundläggande tillsynskravet enligt djurskyddslagen inte är tillgodosett kan det finnas anledning för behörig myndighet att ingripa. Det kan för övrigt tilläggas att djurägaren, även enligt förslagen i denna utredning, kan bli skadeståndsskyldig för de skador som djuren orsakar på annans egendom. Den enda skillnaden i förhållande till gällande rätt är att djurägaren i fortsättningen ej drabbas av s.k. strikt ansvar för skador som hans husdjur orsakar på annans mark.

Det finns vissa bestämmelser i övrigt som är av intresse när det gäller att s.a.s. ange toleransnivån hos omgivningen för de störningar som husdjur kan orsaka. En sådan bestämmelse grundas ytterst på miljöbalken, där begreppet "olägenhet för människors hälsa och för miljön" numera ersatt det tidigare begreppet "sanitär olägenhet". Jag syftar härvid på 36 § förordningen (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd som innebär att husdjur och andra djur som hålls i fångenskap skall förvaras och skötas så att olägenheter för människors hälsa inte uppkommer.

Vidare finns i 8 kap 11 § brottsbalken straffbestämmelser för det fall någon gör intrång i annans besittning av fastighet genom att olovligen låta kreatur beta på fastigheten. Detta stadgande tillämpades i det brottmål som i korthet redovisats i avsnitt 7. Förekomsten av en straffregel om olovligt bete är en av de faktorer som gör att det fria skogsbetet enligt min bedömning riskerar att ifrågasättas i vissa fall. Om det är fråga om skogs- eller utmark där djur hållits på bete enligt gammal sedvana bör det dock inte med straffrättslig verkan kunna påstås att betet skett olovligen.

8.3 Stängselfrågor

Gällande rätt

Frågan om skydd av jordägares mark mot intrång av främmande betesdjur har sedan mycket länge varit uppmärksammas i svensk lagstiftning. Så länge marken allmänt nyttjades till gemensamt bete var det naturligt att den som verkställde odling på den samfälliga betesmarken själv fick anordna stängsel kring det odlade området. Men i samma mån som odlingen fortskred och äganderätten till jorden utvecklades framstod denna princip som oegentlig. Utvecklingen på jordbruksområdet ledde så småningom fram till grundsatsen att djurägaren var skyldig att hålla sådan vård om sina djur

att de inte orsakade skada på annans mark. Först under 1800-talets andra decennium upptogs dock denna grundsats i lagstiftningen. Den historiska och rättsliga utvecklingen på detta område redovisas närmare av 1949 års ägofredsutredning i ett betänkande med förslag till ny ägofredslagstiftning (SOU 1951:20).

Genom proposition 1933:107 blev förslag till lag om ägofred förelagt riksdagen. Propositionen behandlades av sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet i utlåtande nr 1 och memorial nr 4. De nya bestämmelserna trädde i kraft den 1 januari 1934. Bland de mer väsentliga ändringar som 1933 års lagstiftning innebar i förhållande till tidigare lag bör särskilt uppmärksammas att ytterligare steg togs i riktning mot att lägga ansvaret på djurens ägare för de skador som hemdjur kunde åstadkomma på annans mark. Vidare infördes vissa begränsningar i fråga om nyttjandet av skogs- eller utmark till gemensamt bete. I syfte att få sådant bete att upphöra inrättades möjlighet att erhålla s.k. betesreglering (se närmare härom i ett följande avsnitt).

Den tillsynsskyldighet som åvilar djurägaren eller innehavaren kompletteras i ägofredslagen med bestämmelser om stängsel-skyldighet mellan fastigheter som gränsar till varandra. Dessa bestämmelser innebär i huvudsak följande. Om en fastighets ägor utnyttjas till bete för hemdjur skall stängsel sättas upp mot angränsande ägor på annan fastighet om detta är den bästa lösningen för att hindra djuren från att ta sig in på grannfastigheten. Någon skyldighet att sätta upp stängsel finns dock inte om fastigheterna är åtskilda av en väg som inte får stängas av genom grindar. En fastighetsägare har heller ingen skyldighet att hålla stängsel utmed järnväg. Rätt att påkalla att stängselskyldighet fullgörs tillkommer envar av grannarna. Kostnaden för stängslets uppförande och underhåll fördelas olika beroende på om båda eller endast en av två grannar nyttjar sin fastighet till bete för hemdjur. Skyldigheten att uppföra och underhålla ett stängsel skall avse en för fastigheten bestämd sträcka på marken. Enligt huvudregeln skall ett stängsel sättas upp i ägo gränsen. Avvikelse från denna regel får ske om ägo gränsen går i dike, vattendrag eller väg samt då gränsen går över berg eller då terrängförhållandena i gränsen på annat sätt skulle innebära synnerliga svårigheter eller oskäligen kostnader för stängseluppsättningen. Stängslet skall vara så beskaffat att det fredar mot hästar och nötkreatur. Regeringen kan föreskriva att inom län eller del av län stängsel även skall freda mot andra slag av hemdjur än hästar och nötkreatur. När stängselskyldighet påkallas är det

fastighetsägaren som svarar för att stängslet uppförs och underhålls. Om fastigheten är utarrenderad är det dock arrendatorn som svarar för underhållet.

Ägofredslagen är dispositiv. Det innebär att fastighetsägare och nyttjanderättshavare kan träffa avtal i frågor som rör stängsel-skyldighet och därvid ge avtalet ett annat innehåll än lagens bestämmelser. Ett sådant avtal gäller emellertid inte mot en ny ägare eller innehavare av fastigheten. I ägofredslagen anvisas en speciell form av avtal om stängsel-skyldighet som kallas förening. En sådan förening gäller efter registrering även mot ny ägare eller innehavare av en fastighet.

Om en uppkommen stängselfråga inte kan lösas genom avtal kan enligt ägofredslagen en fastighetsägare eller, när det gäller underhållsfrågor, en arrendator begära att stängselfrågan avgörs vid en syneförrättning. Länsstyrelsen utser i så fall en förrättningsman.

Vid ägofredslagens tillkomst anfördes som motiv för den allmänna bestämmelsen om stängsel-skyldighet att den var nödvändig som ett komplement till vårdnadsplikten. Enligt departementschefen innefattar stängsel-skyldigheten enligt sakens natur ett säkrare skydd för ägofreden än vårdnadsplikten och medför, om båda grannarna deltar i stängselbesväret, en lättnad i fullgörandet av vårdnadsplikten (prop. 1928:107). Stängsel-skyldigheten borde emellertid bara gälla om ägofredsintresset inte lämpligen kunde tillgodoses genom vårdnadsplikten. Stängselplikten skulle gälla bara om stängsel verkligen behövdes för att upprätthålla ägofreden.

Ds 2002:33

Enligt promemorian bör ägofredslagens bestämmelser om stängsel-skyldighet upphöra att gälla. Skälen för detta anges vara bl.a. följande.

Syneförrättningar för att avgöra stängselfrågor har förekommit i mycket liten utsträckning. Överenskommelser genom det i ägofredslagen anvisade institutet förening har förekommit i endast ett fåtal fall. I betänkandet Översyn av ägofredslagstiftningen (Ds Jo 1984:15) redovisas att en praxis har utvecklats som innebär att om endast en av två fastighetsägare använder sin mark för bete så står denne nästan alltid för kostnaden för att sätta upp och underhålla stängsel. Om det däremot finns betesdjur utsläppta på båda fastigheterna sker naturligen en hälftindelning av kostnaderna. Denna

praxis tyder på att djurägarna i allmänhet anser det som en självklarhet att den som släpper ut betesdjur på sina marker också skall uppföra och underhålla stängsel till skydd för mark på angränsande fastigheter.

Det kan även antas att djurägarens eget intresse av att skydda och hålla kontroll över sina djur spelar en stor roll. Djuren representerar oftast betydande ekonomiska värden, varför djurägaren har ett intresse av att djuren inte bryter sig ut med risk för att de skadas eller försvinner. Djurägaren kan därför förväntas att på egen bekostnad sätta upp de stängsel som behövs även om ingen lagstadgad skyldighet föreligger. Av betydelse är även den skadeståndsskyldighet som kan följa av att djuren orsakar skada på annans mark eller övriga egendom. De omständigheter som anförts leder enligt promemorian till slutsatsen att särskilda regler om stängselskyldighet inte längre behövs som garanti för att förhindra skador på angränsande fastigheters mark.

Utredningens överväganden

I likhet med vad som anförts i promemorian anser jag att ägofredslagens bestämmelser om stängselskyldighet kan upphävas. De synpunkter som framförts till utredningen av bl.a. länsstyrelserna innefattar inga avgörande invändningar mot ett upphävande. Det har visserligen av några länsstyrelser anförts att man då och då får förfrågningar från både djurhållare och fritidsboende m.fl. om vilka regler som gäller i fråga om stängsel kring tomtmark och liknande frågeställningar. Det kan möjligen uppstå en viss osäkerhet i dessa frågor även i fortsättningen om lagstiftningen saknar uttryckliga regler om stängsel. Å andra sidan bör det understrykas att ägofredslagens bestämmelser om stängselskyldighet främst är inriktad på förhållandet mellan grannfastigheter och att de knappast erbjuder någon lösning i de fall när osäkerhet eller konflikter kan uppstå.

Det bör i sammanhanget noteras att även Ägofredskommittén kunde konstatera att vissa problem uppkommit genom det ökade antalet fritidsfastigheter (Ds Jo 1984:15 s. 47). Där djur tidigare släppts ut på bete utan att stängsel har ansetts behövligt har ägare av fritidsfastighet krävt att stängsel skall uppföras av den som har hemdjur utsläppta på bete. I de fall fastigheterna gränsar mot varandra är lagens bestämmelser tillämpliga. Det förekommer emellertid även att stängsel påkallas när den fastighet, från vilken

hemdjur släpps ut, och fritidsfastigheten inte gränsar mot varandra. I detta fall är lagen inte tillämplig. Enligt Ägofredskommitténs uppfattning skulle det leda till stora svårigheter att avgränsa stängselskyldighetens omfattning om den utsträcktes till att gälla mellan fastigheter som inte gränsar till varandra. I fråga om problemet med stängsel runt fritidsfastigheter gäller dock redan enligt lagen att stängselskyldighet kan påkallas mot angränsande fastighet, även om det från den fastigheten inte hålls hemdjur utsläppta. Genom att denne fastighetsägare tolererar att andras hemdjur betar på hans mark nyttjas nämligen hans mark till bete, och 2 § ägofredslagen kan tillämpas. Kommittén föreslog ingen ändring härvidlag.

Som framgår av det anförda kan djurägaren inte åläggas stängselskyldighet gentemot t.ex. fritidsfastigheter som inte gränsar till den fastighet som djuren släpps ut ifrån. Nuvarande regler i ägofredslagen erbjuder således, som jag redan antytt, ingen lösning i sådana situationer. Som framgår i ett föregående avsnitt finns det vissa möjligheter till ingripanden enligt bl.a. djurskyddslagen om det skulle strida mot den lagens intentioner att låta betesdjur ströva fritt över stora områden. I övrigt återkommer jag till frågan i det följande när jag presenterar mina överväganden angående fåbodbrukets stängselfrågor m.m.

8.4 Gemensamma stängsel

Ds 2002:33

I promemorian föreslås att ägofredslagens bestämmelser om gemensamma stängsel skall upphävas. Även om de särskilda reglerna i lagen om stängselskyldighet upphävs kan det i vissa fall vara motiverat att få prövat om flera fastigheter bör hålla stängsel gemensamt. Det kan till exempel vara så att det på den ena av två angränsande fastigheter bedrivs kreatursskötsel medan det på den andra bedrivs kreaturlöst jordbruk. Om förhållandena ändras så att det varaktigt hålls djur även på den andra fastigheten kan denna fastighet dra nytta av stängsel som satts upp och bekostats av grannfastighetens ägare. I ett sådant fall bör, om parterna inte kan komma överens, den som har satt upp och bekostat stängslet kunna få prövat om inte stängslet bör vara en gemensam

anläggning för fastigheterna. En sådan prövning bör kunna ske med tillämpning av anläggningslagen (1973:1149).

Enligt anläggningslagen kan det inrättas anläggningar som är gemensamma för flera fastigheter. Anläggningarna skall tillgodose ändamål av stadigvarande betydelse för fastigheterna. En gemensamhetsanläggning får inte inrättas för någon annan fastighet än en sådan för vilken det är av väsentlig betydelse att ha del i anläggningen. För att en gemensamhetsanläggning skall få inrättas gäller som villkor, utöver dessa generella förutsättningar, i första hand det s.k. båtnadsvillkoret. Det innebär att fördelarna, av ekonomisk eller annan art, av anläggningen skall överväga de kostnader och olägenheter som den innebär. Vidare gäller det s.k. opinionsvillkoret som innebär att en gemensamhetsanläggning inte får inrättas om ägarna av de fastigheter som skall delta i anläggningen mera allmänt motsätter sig åtgärden och har beaktansvärda skäl för det. Det bör i normalfallet inte möta särskilda svårigheter för lantmäterimyndigheterna att avgöra om förutsättningarna finns för att i en stängselfråga tillämpa anläggningslagen. Kravet på att ett stängsel skall tillgodose ett stadigvarande ändamål innebär inte någon förändring i sak mot vad som gäller enligt ägofredslagen. Stängselskyldigheten enligt denna lag gäller varaktiga anordningar för att hålla betesdjur kvar på fastigheterna.

I promemorian redovisas i övrigt vissa bestämmelser angående placering och utförande av en gemensamhetsanläggning, fördelning av kostnader och rätten att begära förrättning enligt anläggningslagen. Bestämmelserna om utförande, markåtkomst och ersättning för avstående av mark synes kunna tillämpas också på stängsel. Kostnadsreglerna gör det möjligt att fördela kostnaderna så att den fastighet som har större nytta av gemensamhetsanläggningen än andra också får bära en större del av kostnaderna. Bestämmelserna torde kunna tillämpas också på stängsel. Rätten att begära förrättning enligt anläggningslagen tillkommer bl.a. ägaren av en fastighet som vill att fastigheten skall delta i anläggningen. En tillämpning av anläggningslagen i stängselfrågor leder inte till att den nuvarande ordningen bör ändras. Något behov av att ge arrendator initiativrätt till förrättning har inte framkommit i lagstiftningsärendet.

Utredningens överväganden

De remissyttranden som avgavs över promemorian Ds 2002:33 innehåller inga avgörande invändningar mot förslaget att inrättande av stängsel som gemensamhetsanläggning bör kunna prövas enligt anläggningslagen. Bl.a. Lantmäteriverket har tillstyrkt förslaget. Enligt min bedömning talar goda skäl för den i promemorian förordade lösningen.

Vid en prövning enligt anläggningslagen av stängselfrågor kan det enligt promemorian förutsättas att prövningen kommer att avse behovet av stängsel mellan fastigheter som gränsar till varandra. Jag instämmer i den bedömningen, men vill samtidigt erinra om att de allmänna bestämmelserna i anläggningslagen synes göra det möjligt att inrätta stängsel som gemensamhetsanläggning för en vidare krets av fastigheter än som är möjligt vid en förrättning enligt ägofredslagen. Denna lag berör som nämnts endast stängselskyldighet gentemot angränsande mark. Enligt grundrekvisiten i anläggningslagen krävs det dels att anläggningarna är gemensamma för flera fastigheter, dels att anläggningarna skall tillgodose ändamål av stadigvarande betydelse för fastigheterna. Det s.k. båtnadsvillkoret innebär att anläggningen skall medföra fördelar som överstiger de därmed förenade kostnaderna och olägenheterna. Även om båtnadsvillkoret är uppfyllt gäller dessutom att anläggningen skall vara av väsentlig betydelse för en fastighet som avses delta i anläggningen. Det framgår av förarbetena (prop. 1973:160 s. 151) att det avgörande skall vara om det föreligger ett påtagligt behov för fastigheten i fråga att ha tillgång till den nyttighet som avses med gemensamhetsanläggningen, i detta fall ett stängsel.

8.5 Stängsel på fäbodvallar, konfliktorsaker m.m.

Ds 2002:33

I promemorian görs bedömningen att särskilda bestämmelser om stängsel på fäbodvallar inte bör införas. Berörda myndigheter och institutioner bör verka för att öka kännedomen om och förståelsen för den sedvana i stängselfrågor som gäller inom fäbodbruket.

I promemorian redovisas en dom av Mora tingsrätt meddelad den 31 januari 1996 i ett tvistemål som bl.a. rörde rätten att hålla får på bete på en fäbodvall. I domen fastslogs att fårägaren inte hade rätt att låta sina får (25–40 tackor jämte lamm) beta på de i målet

berörda fritidsboendes fastighet. Domen har vunnit laga kraft. Med anledning av domen har en mängd skrivelser och brev inkommit till Jordbruksdepartementet, bl.a. från länsstyrelserna i de områden som berörs av fåbodbruket. I skrivelserna framförs krav på översyn av den lagstiftning som rör betesbruket på fåbodarna så att ett traditionellt fåbodbruk kan fortsätta att bedrivas.

Från de ingivna skrifterna antecknas bl.a. följande. Fåbodbruket har en mer än tusenårig historia i Sverige. Möjligheten till sommarbete på fåbodarna var ända in på 1900-talet en nödvändig del av bondehushållet. Ännu idag lever fåbodbruket kvar. I Dalarna fanns 1995 ett femtiotal fåboddar med fritt betande djur. Den mark som ligger vid och omkring fåbodvallen används till bete. Enligt gammal sedvana inom fåbodbruket inhägnar var och en de områden som han vill skydda från betande djur. Den långvariga beteshävden har skapat en unik biologisk mångfald och förutsättningar för att de utrotningshotade husdjursraserna fjällko och rödkulla skall kunna fortleva. Endast genom bete och slåtter kan fåbodarnas särpräglade kulturlandskap bevaras samt en mängd seder och traditioner som är knutna till fåbodbruket leva vidare.

Av en rapport från länsstyrelsen i Jämtlands län framgår att det år 1980 fanns 272 fåbodbrukare i landet. I genomsnitt hade varje fåbodanläggning tolv djur, varav sju kor, kalvar eller kvigor, tre får och två getter. De relativt små djurbesättningarna hör samman med att fåbodarna är en företeelse som hör småjordbruket till. Vid 27 fåbodanläggningar hade brukarna enbart får eller getter. Några av dessa anläggningar med enbart får borde snarare räknas som betesmark än som fåbodställe, eftersom fåren släpps ut tidigt på sommaren och sedan i stort sett får sköta sig själva fram till hösten. Dessa brukare lever alltså inte fåbodliv, men man kan ändå anta att de bidrar till att upprätthålla vallarna som levande miljö.

De tidigare redovisade förslagen i promemorian innebär att särskilda regler om stängselskyldighet inte behövs. En av utgångspunkterna har därvid varit att det i princip är en allmän praxis att en djurägare som har djur utsläppta på sin fastighet håller stängsel mot angränsande fastigheter. Som framgått råder en motsatt sedvana när det gäller fåboddrift. Den ovan nämnda tingsrättsdomen kan inte anses ha satt denna princip ur spel. Förslaget att avskaffa bestämmelserna om stängselskyldighet innebär att det finns förutsättningar för att denna sedvana skall kunna bestå. Att nu införa bestämmelser i lag som befäster sedvanan framstår som en alltför långtgående åtgärd, särskilt mot bakgrund av förslaget att avskaffa

de övriga reglerna om stängselskyldighet för djurägare. Det bör vara tillräckligt om berörda myndigheter och institutioner sprider kännedom om och skapar förståelse för den sedvana i stängsel-frågor som gäller inom jordbruket. Det bör även påpekas att djuren på en fåbodvall är dyrbar egendom för sin ägare och att många fåbodbrukare därför idag stängslar kring sina betesmarker för att skydda djuren.

Utredningens överväganden

Jag har i ett tidigare avsnitt framhållit fåbodbrukets och fåbodkulturens stora värde från olika utgångspunkter och – i likhet med vad som görs i promemorian - hänvisat till bl.a. uttalanden av riksdagen om det angelägna i att fåbodkulturen bevaras. Vid mina samtal med fåbodbrukets företrädare har det klart framgått att betesrätten (se följande avsnitt) är en av de allra viktigaste frågorna för fåbodkulturen, men att också stängselfrågan anses ha mycket stor betydelse.

Till en början bör det slås fast att den s.k. omvända stängselskyldigheten är fast förankrad i medvetandet hos fåbodbrukarna och att den fått ett offentligt erkännande genom uttalandet i Ds 2002:33 att det i förhållande till ägofredslagens skrivna stängselregler råder en motsatt sedvana när det gäller fåboddrift. I promemorian anförs att domen i det s.k. Qwäkselmålet inte är av den beskaffenheten att den ändrar på denna princip. Samma ståndpunkt har intagits i en skrivelse från Naturvårdsverket, daterad den 19 juni 1996 (dnr 212–3340–96 Nj). Verket understryker att det rör sig om ett underrättsavgörande i en tvist mellan två parter och att avgörandet inte har någon prejudicerande betydelse.

Eftersom stängselfrågan ibland ligger till grund för konflikter mellan fåbodbrukare och andra intressenter, såsom t.ex. fritidsboende, finns det anledning att här något beröra detta problem. Att det kan uppstå motsättningar av olika slag i samband med fåbodbruk är förvisso inget nytt fenomen. I folklivsforskningens källor finns åtskilliga vittnesbörd om tvister mellan fåbodbrukare under den tidsperiod då ett betydligt större antal betesdjur än idag skulle dela på den ibland knappa resurs som fåbodbetet utgjorde. I dagens samhälle är motsättningarna, i den mån de förekommer, av ett annat slag. Jag har under utredningens gång fått vissa rapporter om motsättningar mellan djurhållare och fritidsboende eller

permanentboende som främst har sin upprinnelse i att kringströvande betesdjur vållar irritation och ibland vissa skador på blomplanteringar o.d. I t.ex. Dalarna förekommer enligt uppgift sådana konflikter i samband med nyetablering av fåbodbrukare i områden där de boende inte är vana vid den typ av störningar som betesdjuren kan innebära. Dock skall dessa motsättningar inte överdrivas. Om en fåbodbrukare ombeds rangordna de problem som möter i den dagliga gärningen kan svaret bli ”myndigheternas påbud” eller liknande, och man syftar då bl.a. på olika föreskrifter rörande själva livsmedelsframställningen på fåbodarna. Andra problem som påtalats av aktiva fåbodbrukare är de som sammanhänger med rovdjursförekomsten i vissa områden. När det gäller betesdjuren och kontakterna med omgivningen är det enligt min mening viktigt att både berörda myndigheter och näringens egna organisationer sprider kunskap och information om fåbodbrukets villkor och framför allt om vilken positiv effekt betandet har för att upprätthålla det öppna landskapet och den biologiska mångfalden. Det kan för övrigt antas att många av dem som väljer att bosätta sig eller tillbringa sin fritid i fåbodområdet gör det just för att de uppskattar det landskap och den natur som är beroende av det fria betet. Många gånger handlar det nog om bristande kunskaper om dessa förhållanden när motsättningar uppstår – och ibland kan säkert den s.k. personkemin mellan berörda parter spela en viss roll. Enligt min mening är det ett rimligt krav att de som bor eller vistas i fåbodområdet har förståelse för fåbodbrukarnas situation och visar en hög grad av tolerans när det gäller de eventuella störningar som kringströvande betesdjur kan förorsaka. Det måste å andra sidan krävas av fåbodbrukarna att man utövar någon form av regelbunden tillsyn över djuren och så långt det är möjligt undviker att släppa djuren lösa över stora områden där det kan förekomma t.ex. risk för trafikolyckor på starkt trafikerade vägar. Man bör också komma ihåg att det ursprungliga fåbodbruket och dess djurhållning följde ett bestämt, traditionsbundet mönster. Den som har anspråk på att utöva traditionellt fåbodbruk idag bör givetvis anordna sin djurhållning på ett sätt som inte avviker från detta mönster om det finns risk för konflikter med motstående intressen. Det nu sagda gäller givetvis även andra former av djurhållning där betesdjuren enligt gammal sedvana hålls på fritt bete.

Sammanfattningsvis anser jag att de problem som här berörts bör kunna lösas genom dels information och opinionsbildning, dels väl avvägda regler och tydliga motivuttalanden i samband med

kommande överväganden i stängselfrågan. Det kan här nämnas att man i Jämtlands län inom ett projekt som benämns Fäbodrieket tagit kontakt med skolor och lärare och bl.a. anordnat studiebesök för lärare vid vissa fäbodar. Ett av målen med Fäbodrieket är att göra fäbodkulturen mera känd och att öka försäljningen av produkter som härrör från fäbodbruket. Vidare bör nämnas att 2002 års fäbodriksdag beslöt tillsätta en arbetsgrupp med uppgift att föreslå en riksorganisation för Sveriges fäbodbrukare. En sådan organisation skulle i samarbete med statliga myndigheter och andra frivilligorganisationer kunna medverka till att sprida information om fäbodbrukets villkor. Andra exempel på enskilda initiativ är det samarbetsprojekt för sambetesföreningar med stöd från EU:s gemenskapsinitiativ Leader II som redovisats av länsstyrelsen i Dalarnas län. Det skall tilläggas att både länsstyrelser och kommuner på olika sätt, bl.a. genom information riktad till turister, bidrar till att skapa kännedom om fäbodkulturen.

Jag återgår nu till behovet av eventuella lagregler rörande stängselskyldigheten, respektive regler som befäster den s.k. omvända stängselskyldigheten. Jag har i enlighet med mina direktiv utgått från att ägofredslagen upphävs och att stängselfrågor i fortsättningen främst prövas enligt anläggningslagen. Den sedvana vi här talar om i fäbodområdet innebär att det är den som vill skydda sin mark och övriga egendom som får uppföra behövliga stängselanordningar om han/hon så önskar, medan den skrivna rätten i ägofredslagen slår fast en annan grundprincip. Av det jag tidigare anfört i ett avsnitt om fäbodnäringens rättsliga situation kan man dra den slutsatsen att det finns en viss osäkerhet angående den berörda sedvanans hållbarhet i eventuella tvister. Från domstolarnas och rättstillämpningens synpunkt är det sällan oproblematiskt att i uppkomna konfliktsituationer godta en sedvana som står i strid med lagtexten. Det är därför viktigt att framhålla att ett upphävande av ägofredslagen rimligtvis måste innebära att den ifrågasvarande sedvanan får en starkare ställning.

Om stängselfrågor i fortsättningen regleras enligt anläggningslagen enligt förslaget i avsnitt 8.4 kan det givetvis även då förekomma att t.ex. en ägare av ett fritidshus inte är beredd att acceptera den sedvana som angetts ovan. Den möjlighet som står honom till buds för att söka få en djurägande fäbodbrukare att uppföra eller delta i kostnaderna för ett stängsel till skydd för fastigheten är att begära förrättning enligt anläggningslagen. Rådande sedvana får då bli en av de faktorer som beaktas vid båtnadsprövningen.

Resultatet av en sådan prövning kan mycket väl bli att ett stängsel med hänsyn till rådande sedvana inte anses vara till fördel för fåbodbrukaren och att förutsättningarna för ett gemensamt stängsel således saknas.

Min sammanfattande bedömning i denna fråga blir att det inte behövs några uttryckliga lagregler angående stängsel i fåbodområdet men att det är viktigt att i en eventuell lagproposition utforma motivuttalanden som tydligt anger vad som gäller rättsligt och sedvanerättsligt.

I sammanhanget kan nämnas att några representanter för fåbodbruket tagit upp ett problem som sammanhänger med nybildning av bostadsfastigheter i fåbodområdet, både för fritidsändamål och för permanent boende. Oavsett om dessa tomter inhägnas eller inte så innebär nybildningen av fastigheter att den markareal som är tillgänglig för skogsbete krymper. Enligt min bedömning kan detta möjligen utgöra ett problem på längre sikt, men för närvarande finns det inget som tyder på att den bebyggda arealen är mer än marginell i förhållande till de skogsarealer som utnyttjas för bete. Som framgår av ett följande avsnitt anser jag att det s.k. sedvanebetet i skogsmark bör få en starkare rättslig ställning. Det skulle däremot föra för långt om man därutöver skulle inskränka markägares rättigheter i fråga om avstyckning och försäljning av mark för olika ändamål.

8.6 Gemensamt bete, betesreglering, sedvanebete m.m.

Gällande bestämmelser samt en kort historik

Rätten till gemensamt bete enligt ägofredslagen innebär att en ägare av en fastighet är berättigad att i vissa fall utnyttja en grannfastighets mark till bete för sina husdjur. Endast fastigheters skogs- eller utmark som gränsar till varandra kan komma i fråga för gemensamt bete. Åker- eller ängsmark omfattas således inte. Rätt till gemensamt bete enligt ägofredslagen föreligger dessutom bara om det mot den angränsande skogs- eller utmarken inte fanns något stängsel den 1 januari 1933. Om det behövs för att skydda skogsåterväxten på ohägnad mark får regeringen enligt 11 § ägofredslagen förbjuda utövandet av gemensamt bete. Sådant

förbud kan avse ett län eller del av ett län och meddelas efter framställan av vederbörande landsting eller hushållningssällskap.

Det gemensamma betet får utnyttjas av hästar och nötkreatur (större hemdjur). Inom delar av landet får, enligt föreskrifter som meddelas av regeringen, även andra djur släppas ut på gemensamt bete. Av 5 § andra stycket ägofredslagen och punkt 1 i kungörelsen (1933:668) om beskaffenheten av laggillt stängsel i vissa delar av riket m.m. följer att gemensamt bete får utnyttjas för får i Fårö socken, Gotlands län, i Tjörns härad, Göteborgs och Bohus län, i Västernorrlands län och i de inom skyddsskogsgränsen belägna delarna av Jämtlands län. Inom Västernorrlands län och de angivna delarna av Jämtlands län får även getter släppas ut på gemensamt bete.

Under utredningens gång har det framkommit att det finns en viss osäkerhet angående innebörden av ägofredslagens bestämmelser om gemensamt bete m.m. Det kan därför vara av intresse med en kort återblick på lagens förarbeten, främst ett år 1928 avgivet förslag till lag om ägofred (SOU 1928:24) och proposition 1933:107. Andra dokument som kan tjäna som vägledning är t.ex. Betänkande med förslag till ny ägofredslagstiftning (Ägofredsutredningen, DS Jo 1951:20) och Betänkande av utredningen om översyn av lagstiftningen om ägofred (Ägofredskommittén, SOU 1984:15). I en kommentar av Thor Sjöfors med titeln Lagen om ägofred ges tämligen utförliga förklaringar till de olika paragraferna i lagen.

I SOU 1928:24 redovisade de sakkunniga vissa enligt 1857 års stängselförordning gällande principer rörande stängselskyldighet och betesrätt m.m. Där framgår bl.a. att rätten till gemensamt bete ägde tillämpning med avseende på ”skog, utmark eller beteshage”. Med beteshage avsågs endast sådan skogbevuxen eller för skogsproduktion lämpad mark som enligt 1923 års skogsvårdslag var att hänföra till skogsmark. Därunder inbegreps inte t.ex. betesmark som genom röjning, dikning m.fl. åtgärder särskilt anordnats för foderproduktion. Orden ”skog” och ”utmark” åsyftade dels sådan mark som enligt skogsvårdslagen var att hänföra till skogsmark, dels kärr, mossar, berg och annan dylik mark som ej med fördel kan användas för jordbruks- eller skogsdrift. Enligt förslaget borde den berörda marken i fortsättningen betecknas som skogs- och utmark. Någon saklig avvikelse från vad som gällt tidigare var inte avsedd.

I sammanhanget redovisade de sakkunniga sin tolkning av 11 kap. 1 § byggningsbalken.

Enligt de sakkunniga torde paragrafen innebära att delägare i gemensam betesmark var berättigad att släppa ut endast sina egna djur på bete. Paragrafen torde dock inte innebära att den som på grund av upplåtelse från delägare ägde betesrätt till någon del av marken skulle vara oberättigad att låta sina hemdjur beta på marken i dess helhet. Bristen på bestämmelser som närmare reglerade betesrättens innehåll hade enligt de sakkunniga medfört att vissa delägare eller betesrättsinnehavare släppte ut kreatur på bete till långt större antal än som lämpligen kunde hållas på den fastighet som tillhörde delägaren eller på det område vartill betesrätt upplåtits.

De sakkunniga konstaterade vidare att stängselförordningen inte upptog några regler rörande den omfattning vari delägare i ohägnad mark fick nyttja den åsyftade marken för bete. För att motverka missbruk föreslog de sakkunniga i SOU 1928:24 vissa begränsningar i betesrätten. Enligt detta förslag skulle betesrätten tillkomma dels ägare av fastighet som helt eller delvis ingick i mark som anses upplåten för gemensamt bete, dels innehavare av betesrätt på sådan fastighet, och dessutom skulle de hemdjur som släpptes ut på gemensamt bete tillhöra vederbörande delägare eller nyttjanderättshavare. Vidare skulle antalet djur som hölls på gemensamt bete begränsas så att antalet inte översteg det antal djur som kunde vinterfödas på hemfastigheten.

Den aktuella bestämmelsen fick dock inte den lydelse som de sakkunniga föreslagit. I proposition 1933:107 (s. 85 f.) anförde departementschefen att han inte i alla delar kunde ställa sig bakom förslaget med hänsyn bl.a. till att det förekom många olika upplåtelse typer, mer eller mindre forbundna, av betesrätt på de berörda markerna. Enligt departementschefen borde fastighet som hade betesrätt på den gemensamma betesmarken likställas med fastighet som hade del i marken. Kravet att betesdjuren skulle tillhöra delägare eller nyttjanderättshavare kunde departementschefen inte ställa sig bakom med hänsyn till de kontrollsvårigheter som kunde uppkomma. I den slutligt föreslagna och alltjämt gällande lydelsen av 10 § ägofredslagen återfinns endast den begränsning som uttrycks i paragrafens tredje stycke: "Å den till gemensamt bete upplåtna marken må från fastighet, vartill hör del i marken eller på grund av servitut betesrätt därå, ej utsläppas flera hemdjur än som skäligen kunna vinterfödas å fastigheten". Någon preciser-

ing i övrigt av vilka personer som har den aktuella betesrätten kom inte att inflyta i lagtexten.

Även om det inte omedelbart framgår av lagtexten är betesrätten inte förbehållen ägaren till fastighet som äger del i gemensam betesmark eller ägare till fastighet som genom servitut har betesrätt på samma mark. Om en sådan fastighet utarrenderas kan även arrendatorn begagna sig av betesrätten (Sjöfors, a.a. s. 54).

I Ägofredskommitténs betänkande uttrycks dessa principer som att rätten till gemensamt bete gäller ägare eller nyttjanderättshavare till fastighet som äger del i den mark som anses upplåten till gemensamt bete eller har betesrätt där genom servitut (Ds Jo 1984:15 s. 70).

Servitut kan inrättas genom avtal eller i samband med lantmäteriförrättning. Efter jordabalkens ikraftträdande är det dock inte längre möjligt att inrätta avtalsservitut som avser rätt till bete (JB 14 kap. 4 §).

Av det anförda torde framgå att det inte är alldeles enkelt att definiera hur rätten till gemensamt bete enligt 10 § ägofredslagen är avsedd att tillämpas i praktiken. Dessutom förekommer det på många håll s.k. sedvanebete utan uttryckligt stöd i lagtexten. Jag har under utredningens gång fått det intrycket att man inte alltid upprätthåller någon klar distinktion mellan gemensamt bete enligt ägofredslagen och sedvanebete. Situationen kompliceras ytterligare av att det, som flera länsstyrelser framhållit, alltjämt förekommer olika typer av upplåtelse av betesmark som bygger på relativt osäkra, många gånger muntliga, överenskommelser. Min slutsats är att det finns ett behov av klarläggande på detta område.

Ds 2002:33

I promemorian anförts bl.a. att den gemensamma skogsbetningen i äldre tider var allmän i vårt land. I takt med en ökad insikt om värdet av en god skogsvård infördes i ägofredslagen bestämmelser om betesreglering i syfte att få till stånd en avveckling av den gemensamma betet. Dessa bestämmelser innebär att en fastighetsägare som har del i skogs- eller utmark som anses upplåten till gemensamt bete under vissa villkor kan få rätten till bete reglerad.

Ett beslut om betesreglering innebär bl.a. att rätten till gemensamt bete upphör. Bestämmelserna om betesreglering är dock bara tillämpliga inom län eller del av län för vilka regeringen har beslutat

att betesreglering får äga rum. Regeringen utfärdade under åren 1934–1964 nio kungörelser om betesreglering.

Skogsbete torde numera förekomma i mycket liten utsträckning. Med de stora förändringar som inträtt efter ägofredslagens tillkomst, både vad gäller djurhållningen och skogsskötseln, finns det rimligen inte något skäl att behålla bestämmelserna om rätt till gemensamt bete. Om i något enstaka fall en fastighetsägare önskar ha sina djur på en grannes skogsmark finns alltid möjligheten att träffa en överenskommelse om detta. Ett upphävande av bestämmelserna om gemensamt bete innebär att bestämmelserna ombetesreglering inte längre fyller någon funktion. De kan därför upphävas. Även de författningar som har meddelats med stöd av bestämmelserna om betesreglering kan upphävas.

Vilken omfattning och betydelse har skogsbetet?

När det gäller omfattningen av skogsbete över huvud taget (dvs. både gemensamt bete och sedvanebete) kan det konstateras att Ägofredskommittén redan år 1984 funnit att gemensamt bete inte förekom alls eller i mycket ringa omfattning i södra Sverige. I dåvarande Kopparbergs län utnyttjades gemensamt bete för nötkreatur och i mindre omfattning även för får på fåbodar. I Jämtlands län utnyttjades både nötkreatur och får gemensamt bete i betydande omfattning på vissa orter. I Västernorrlands län utnyttjades sådant bete främst av får, men även av ett mindre antal nötkreatursbesättningar. I Västerbottens län förekom gemensamt bete huvudsakligen ovanför odlingsgränsen och utnyttjades av nötkreatur, får och ett mindre antal getter och hästar. I Norrbottens län förekom gemensamt bete i mindre omfattning i inlandet.

Det är svårt att få fram mer exakta uppgifter om vilken omfattning sedvanebetet respektive skogsbetet har idag. Företeelsen sedvanebete har omnämnts i olika utredningssammanhang, bl.a. SOU 1951:20, där det anförs att det på sina håll är vanligt att kreatur släpps på gemensamt bete i skogarna även utan att det finns en rätt till gemensamt skogsbete enligt 10 § ägofredslagen eller på grund av servitut (s. 32 f.). Sedvanebete nyttjades enligt utredningen såväl av ägare till småbruk som av innehavare av torp eller andra lägenheter utan tillräckliga egna betesmöjligheter. Också Ägofredskommittén utgick från att sedvanebete förekom i viss utsträckning (Ds Jo 1984:15 s. 81).

De uppgifter som framkommit under mitt utredningsarbete tyder på att både gemensamt bete och sedvanebete fortsatt att minska i omfattning efter det Ägofredskommittén avslutade sitt arbete. Samtidigt skall det framhållas att skogsbetet, oavsett med vilken rätt det bedrivs, har en mycket stor betydelse för främst fåbodbruket men också för vissa företag i fjällområdena. Detta förhållande har understrukits särskilt av länsstyrelserna i Västerbottens, Jämtlands, Dalarnas och Gävleborgs län samt i viss mån även av Värmlands län. Flera fåbodbrukare som jag fört samtal och diskussioner med har samstämmigt framhållit att ett levande fåbodbruk inte kan existera om det inte finns en rätt till fritt skogsbete. Jag har fått det intrycket att man då syftar på såväl det gemensamma betet enligt ägofredslagen som det traditionella sedvanebetet.

I fråga om skogsbetets effekter på skogsbruket och virkesproduktionen samt även på den biologiska mångfalden har åsikterna växlat under historiens gång. Ägofredskommittén anförde bl.a. att det gemensamma bete som under 1980-talet utnyttjades av får och nötkreatur vanligen inte ansågs medföra någon skada på skogen. Tvärtom syntes skogsbetet vara av värde för bekämpning av lövsly och gräs. Varken Skogsstyrelsen eller Domänverket ansåg i detta sammanhang att skogsbetet utgjorde något problem. Någon anledning att från skogsvårdssynpunkt förbjuda det då förekommande skogsbetet förelåg inte enligt kommitténs uppfattning. Med hänvisning till den allmänna uppfattningen att getter kunde åstadkomma stor skada på växande skog ansåg dock kommittén (med visst undantag övergångsvis) inte att rätten till gemensamt bete borde omfatta getter.

Som framgår av avsnitt 5 ovan har Skogsstyrelsen och de stora skogsbolagen i huvudsak redovisat en positiv inställning till det skogsbete som förekommer idag. Några skogsbolag har anfört att skogsbetet har minskat betydligt under de senaste decennierna och att det med den omfattning det har idag inte har några nämnvärda effekter för skogsproduktionen m.m.

Bete på annan mark än skogsmark (betesvallar m.m.)

Enligt uppgifter från lantmäterimyndigheterna har den samfällt ägda betesmarken i stort sett utskiftats på de enskilda fåbodfastigheterna i samband med laga skifte. När det gäller rätten att utnyttja

t.ex. vallarna för bete finns det såvitt jag kunnat utröna inga problem av det slag som påtalats av fåbodbrukarna i fråga om skogsbetet. Det får förutsättas att fåbodbrukarna kan komma överens i frågan hur betesmarkerna kan utnyttjas på ett ändamålsenligt sätt. Det kan givetvis förekomma att en betesvall ägs av personer som har andra intressen beträffande nyttjandet av marken än vad de aktiva fåbodbrukarna har. Såvitt jag kan bedöma finns det ingen anledning för det allmänna att ingripa med någon form av lagstiftning som reglerar sådana situationer. Eventuella konflikter mellan enskilda får lösas med utgångspunkt i att djurhållaren, enligt mina förslag och gammal sedvana, inte har någon uttrycklig skyldighet att anordna stängsel. Förslaget i detta betänkande om lagstiftning omfattar därför endast skogs- och utmark som betesmark.

Utredningens förslag om lagstiftning rörande gemensamt bete

Jag har i tidigare avsnitt redovisat hur berörda länsstyrelser och fåbodbrukarna själva ser på det fria skogsbetet och dess betydelse för den djurhållning som är ett grundläggande element i fåbodkulturen. Det råder enligt min mening inget tvivel om att skogsbetet är en grundförutsättning, kanske den enskilt viktigaste, för att det traditionella fåbodbruket skall kunna existera i fortsättningen. Den möjlighet som man i tidigare förslag pekat på, nämligen att ingå enskilda överenskommelser om fortsatt bete, torde för de flesta brukare inte vara någon framkomlig väg. Detta sammanhänger bl.a. med den starka ägo- och ägandesplittring som förekommer i en stor del av fåbodregionerna.

Det nu sagda innebär till en början att bestämmelserna i ägofredslagen om gemensamt bete bör, åtminstone i sina grunddrag, leva vidare i en ny lag som lämpligen kan benämnas "Lag om betesrätt vid fåbodbruk m.m.". I enlighet med moderna lagstiftningsprinciper bör lagen endast innehålla några grundläggande bestämmelser om rätten att utnyttja skogs- och utmark till bete, medan mer detaljerade bestämmelser om t.ex. preciseringar i fråga om djurslag eller olika former av förbud eller villkor till skydd för olika intressen bör meddelas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. Om rätten att meddela tillämpningsföreskrifter delegeras av regeringen torde länsstyrelsen vara lämplig myndighet på detta område.

I en inledande paragraf bör slås fast att fastigheters skogs- och utmark som gränsar till varandra liksom hittills skall anses upplåten till gemensamt bete för hemdjur under vissa förutsättningar. Dessa förutsättningar är dels att sådant bete förekommer eller har förekommit stadigvarande på marken med stöd av äldre lag (dvs. främst nuvarande ägofredslag), dels att marken som betas inte hålls stängslad. I nuvarande bestämmelser är det en förutsättning för rätten till gemensamt bete att det inte fanns något stängsel mot den angränsande skogs- och utmarken den 1 januari 1933. Dock konstaterades det redan på 1980-talet av Ägofredskommittén att det inte längre med någon grad av säkerhet kunde fastställas om det fanns stängsel i gränsen vid denna tidpunkt. Något tidsrekvisit bör därför inte tas in i den nya lagbestämmelsen.

Genom att knyta rätten till gemensamt bete till ett markområde som stadigvarande utnyttjats till sådant bete gör man det möjligt även för nyetablerade fåbodbrukare att utnyttja marken för bete. Vid nyetablering är det dock av flera skäl viktigt att samråd sker med övriga delägare och djurhållare innan betesmarken tas i bruk.

Begreppet ”skogs- och utmark” torde vara väl inarbetat i de delar av landet där fåbodbruket har betydelse och bör bibehållas i den nya lagen. Begreppet har samma innebörd som tidigare redovisats.

I gällande lagstiftning förekommer begreppet hemdjur respektive större eller mindre hemdjur. Med hemdjur avses i detta sammanhang nötkreatur, hästar, får, getter, svin och fjäderfän (jfr. SOU 1984:15 s. 36). Till gruppen större hemdjur räknas nötkreatur och hästar. Som framgår av den tidigare redovisningen innebär 10 § ägofredslagen i första hand att det gemensamma betet får utnyttjas av större hemdjur. Till följd av vissa bestämmelser i övrigt får även andra hemdjur, såsom får och getter, släppas ut på gemensamt bete inom vissa delar av landet. Rätten att släppa ut sådana djur på bete är i gällande lagstiftning knuten till vissa föreskrifter om stängsels beskaffenhet. Genom mitt förslag bryts detta samband.

Begreppet hemdjur framstår idag som något ålderdomligt och bör inte användas i lagstiftningen. I det allmänna språkbruket används numera främst begreppet husdjur. Med husdjur avses i detta sammanhang djur som är till nytta i lantbruket. Eftersom begreppet husdjur i vissa sammanhang kan innefatta även sällskapsdjur bör lagtexten innehålla en uppräkningslista av de djurslag som lagen omfattar.

Såvitt jag kunnat utröna är det ganska okontroversiellt att låta hästar, nötkreatur och får beta i skogsmark. Däremot anses det

allmänt att getter kan åstadkomma skada på bl.a. växande skog. Som jag nyss anfört bör frågan om vilka djurslag som får hållas på gemensamt bete regleras i tillämpningsföreskrifter, som lämpligen kan avse län eller delar av län. Det bör särskilt anges i lagtexten att tillämpningsföreskrifter får innehålla förbud eller villkor som behövs för att skydda t.ex. skogsåterväxten.

Rätten att hålla djur på gemensamt bete bör även i fortsättningen tillkomma ägare eller nyttjanderättshavare till fastighet som äger del i den till gemensamt bete upplåtna skogs- eller utmarken eller som på grund av servitut har betesrätt på skogs- eller utmarken. Det kan ses som en självklarhet att den som utnyttjar gemensamt bete har någon form av rättslig grund för nyttjandet och att detta förhållande inte behöver särskilt anges i lagtexten.

För att förebygga missbruk av den gemensamma betesrätten finns i nuvarande lagstiftning en begränsning som innebär att fler hemdjur inte får släppas ut på gemensamt bete än som skäligen kan vinterfödas på den fastighet som har andel i gemensamt bete. Det kan ifrågasättas om en sådan bestämmelse är nödvändig utifrån dagens förhållanden, som bl.a. präglas av en minskning av antalet djur i många av de regioner där skogsbete förekommer. Jag anser dock att det finns skäl att lagfästa en så grundläggande förutsättning för det gemensamma betet som det här är fråga om. En bestämmelse av samma innebörd som den nu gällande begränsningsregeln bör tas in i den nya lagen. Motsvarande regel bör gälla för det s.k. sedvanebetet, se nedan.

Utredningens förslag om lagstiftning rörande det s.k. sedvanebetet

Mitt förslag om fortsatt lagstöd för det gemensamma betet är förmodligen helt okontroversiellt. Enligt min mening finns det emellertid anledning att gå ett steg längre för att stärka fåbodbrukets och vissa andra djurhållares rättsliga ställning. En sådan förstärkning kan bestå i att sedvanebetet får stöd i lag. Det finns flera skäl som talar för en sådan lösning, och ett av de viktigaste skälen är det fria skogsbetets värde från allmän och enskild synpunkt. De faktorer som gör att fåbodbruket kan betecknas som ett angeläget allmänt intresse har redovisats ovan under rubriken Bör fåbodkulturen bevaras? Om det i lagtexten bekräftas att det bete som sker på annans mark enligt stadigvarande lokal sedvana får fortsätta med stöd av lagen innebär det i princip

ett intrång i äganderätten till fast egendom. Enligt 2 kap. 18 § regeringsformen förutsätter ett sådant ingrepp bl.a. att intrånget görs för att tillgodose angelägna allmänna intressen. Vidare förutsätts att intrånget kan betecknas som en rådhetsinskränkning, dvs. att det allmänna inskränker användningen av mark eller byggnad.

Det kan visserligen ifrågasättas om en rätt att hålla betesdjur på skogsmark som inte tillhör djurägaren kan betecknas som en rådhetsinskränkning för markägaren. Här handlar det ju närmast om att betesdjuren tillgodogör sig en naturprodukt som knappast representerar något förmögenhetsvärde för markägaren. Å andra sidan finns det också uttalanden i förarbetena till 2 kap. 18 § regeringsformen som går ut på att stadgandet bör tillämpas generöst till förmån för den enskilde som är utsatt för det ifrågasatta intrånget. Jag har därför ansett det rimligt att undersöka om förslaget att lagfästa sedvanebetet är förenligt med det angivna lagrummet eller grunderna för detta.

Det kan vara av intresse att jämföra hur riksdagen och Lagrådet tolkade begrepp angeläget allmänintresse i ett lagstiftningsärende som avsåg lagen (2002:592) om viltvårdsområdesföreningar (se bet. 1999/2000:MJU17). I detta fall ansåg riksdagen att jakten på småvilt var ett sådant angeläget allmänintresse som kunde motivera intrång i äganderätten till fast egendom genom att tvångsvis ansluta en fastighet till ett viltvårdsområde. Härigenom blev det möjligt att tillåta att rådjur och annat småvilt jagas inom hela viltvårdsområdet oberoende av fastighetsgränserna. Lagrådet framhöll i sitt yttrande bl.a. att frågan huruvida det i detta fall handlade om ett angeläget allmänt intresse var av mer politisk än rättslig natur. Respekten för grundlagen och hänsynen till konsekvenser för framtiden kräver emellertid enligt Lagrådet att i riksdagens lagstiftningsarbete begreppet angelägna allmänna intressen inte ges en uttunnad innebörd.

Enligt min mening förtjänar fåbodbruket att i ännu högre grad än det intresse som bedömdes i det angivna lagstiftningsärendet betecknas som ett angeläget allmänt intresse. Därmed bör bestämmelsen i 2 kap. 18 § regeringsformen inte utgöra något hinder mot en lagregel av nu angivet slag.

Jag är medveten om att det av personer och organisationer som värnar om äganderätten till fast egendom kan uppfattas som betänkligt att tillerkänna en viss näring en ny rättighet som s.a.s. utövas på en annan närings bekostnad. Det är därför viktigt att

framhålla att lagstödet för sedvanebetet i princip inte är avsett att ändra eller utöka de befogenheter som utövats med stöd av rådande sedvana. Vidare bör understrykas att man i det moderna skogsbruket i allmänhet inte torde betrakta ett lagom avvägt betestryck som någon nackdel. Tvärtom kan betet ha positiva effekter genom att betesdjuren håller undan slytillväxten och bidrar till den biologiska mångfalden i skogen. Skogsstyrelsen t.ex. har i olika sammanhang redovisat en klart positiv inställning till skogsbetet. Givetvis måste lagförslaget innehålla bestämmelser som gör det möjligt att skydda skogsplanteringar mot betande djur när detta är nödvändigt. Det anses t.ex. allmänt att getter kan orsaka skada på växande skog.

Om man i lag tillerkänner en viss näring en ny rättighet bör det i lagtexten anges inom vilka ramar rättigheten får utövas. På samma sätt som föreslagits i fråga om gemensamt bete bör därför antalet djur som släpps ut på skogsbete med stöd av lagfäst sedvana begränsas med utgångspunkt i hemgårdens försörjningskapacitet. Vidare bör i lagtexten anges att fastighetsägaren inte är skyldig att helt utan begränsningar tåla det intrång som betesrätten kan utgöra. Detta bör formuleras som att betesrätten inte får utövas om fastighetsägaren därigenom orsakas olägenhet av någon betydelse. Det är dock under alla förhållanden viktigt att den som utnyttjar eller önskar utnyttja betesrätten samråder med markägaren om det finns minsta tvivel angående markägarens positiva inställning till skogsbete. Ett sådant samråd kan ge information om att markägaren har vidtagit eller planerar att vidta åtgärder som kan innebära att betet utgör en olägenhet som han inte rimligen behöver godta. Det kan t.ex. förhålla sig så att markägaren har för avsikt att avverka eller plantera skog eller att ändra markanvändningen i något avseende.

Övriga frågor enligt utredningens lagförslag

Som jag nyss antytt bör lagtexten innehålla ett allmänt bemyndigande för regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer att meddela föreskrifter om förbud eller villkor rörande bete på skogs- eller utmark. Sådana föreskrifter kan avse t.ex. skydd för skogsplanteringar.

Eftersom förslaget angående lagstöd för sedvanebete innebär ett principiellt intrång i äganderätten till fast egendom bör det finnas

ett system för konfliktlösning om fastighetsägaren av något skäl inte vill acceptera att hans marker utnyttjas för bete. Enligt min mening talar övervägande skäl för att eventuella tvister rörande rätten till bete prövas av fastighetsdomstol. Dessa frågor kan anses ha nära samband med frågor om stängselskyldighet som enligt gällande bestämmelser i ägofredslagen prövas av fastighetsdomstol i de fall när ett beslut vid en stängselförrättning överklagas.

Lagförslaget bör vidare innehålla en straffbestämmelse liknande den som finns i den nu gällande ägofredslagen. Det innebär att den som uppsåtligen utnyttjar bete i strid med den föreslagna lagen eller med föreskrift som meddelats med stöd av lagen kan dömas till böter. Straffansvar för oaktsamhetsbrott bör inte förekomma i detta sammanhang.

I brottsbalken 8 kap. finns straffbestämmelser för det fall någon uppsåtligen gör intrång på annans mark, med brottsrubriceringen egenmäktigt förfarande. Om gärningen kan lagföras som egenmäktigt förfarande enligt brottsbalken bör inte ansvar ådömas enligt det nu aktuella lagförslaget.

Ett alternativt system för konfliktlösning?

Jag har ansett det vara av intresse att hänvisa till ett system för konfliktlösning i fråga om renskötseln som Jordbruksverket beslutat om i september 2003. När renarna vintertid vandrar för att söka föda händer det att djuren kommer in på odlad mark. Den av Jordbruksverket förordade modellen innebär att man skall försöka lösa konflikterna genom samtal i stället för genom rättslig prövning. Uppstår en konflikt kommer en samtalsvärd att finnas till hands. Samtalsvärdens uppgift är att få till stånd ett konstruktivt samtal som leder parterna fram till en lösning. Om samtalsvärden inte lyckas går en medlare in. Medlingen gäller då tvister om skadeersättning. Både samtalsvärden och medlaren bekostas av staten.

Enligt min bedömning är risken för konflikter i samband med fäbodbruk och annan traditionell djurhållning inte lika stor som när det gäller renskötseln. Om utvecklingen trots allt skulle leda till fler konflikter anser jag att regeringen och behöriga myndigheter bör överväga om det system som här redovisats också skulle kunna tillämpas i de frågor som omfattas av min utredning.

8.7 Skadestånd

Ds 2002:33

I promemorian anförs att en djurägare enligt 47 § ägofredslagen har strikt ansvar för de skador som hemdjur orsakar på någon annans ägor. Det innebär att djurägaren skall ersätta skadan även om han inte vållat den uppsåtligen eller genom vårdslöshet. Det strikta skadeståndsansvaret gäller även den som mottagit ett djur för att vårda eller nyttja det. När djur orsakar andra skador än skador på ägorna gäller allmänna skadeståndsregler. Grundprincipen för detta ansvar uttrycks i 2 kap. 1 § skadeståndslagen, där det stadgas att den som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar en person- eller sakskada skall ersätta skadan.

Numera brukar det normalt anses att strikt skadeståndsansvar endast bör komma i fråga för sådana fall där det är motiverat av särskilda skäl. Exempel på strikt skadeståndsansvar är farlig verksamhet och grannelagsförhållanden. Djurhållning på betesmarker kan i sig inte anses utgöra en farlig verksamhet. Det strikta ansvaret enligt ägofredslagen torde vara grannelagsrättsligt grundat.

Vid en bedömning av om ett strikt skadeståndsansvar är befogat bör i detta sammanhang hänsyn tas till risken för skada, skadans storlek och möjligheterna att visa vållande. I de fall förlupna djur kommer in på annans mark finns en risk för att de orsakar skada. Det ekonomiska värdet av skadan kan dock i många fall antas vara litet eller rent av försumbart. Även i de fall djuren trampar ner odlingar eller äter av odlade grödor uppgår normalt skadan till begränsade belopp. Det framhålls att det idag gällande strikta skadeståndsansvaret är begränsat så till vida att det endast avser skador på ägor och alltså inte omfattar t.ex. personskador eller skador på fordon.

När det gäller möjligheterna att visa på vållande torde inte möjligheterna i här aktuella situationer på något avgörande sätt skilja sig från vad som normalt är fallet i andra skadesituationer.

Omständigheterna måste sammantaget anses vara sådana att det inte kan anses motiverat att behålla bestämmelserna om strikt skadeståndsansvar. Den allmänna skadeståndsregeln i 2 kap. 1 § skadeståndslagen bör i stället tillämpas.

Utredningens överväganden

Det har under utredningens gång inte framkommit några omständigheter som talar emot bedömningen i promemorian Ds 2002:33 angående skadeståndsansvaret för djurägare. Jag instämmer i förslaget att ägofredslagens bestämmelser om strikt skadeståndsansvar skall upphöra att gälla och att skadeståndslagens bestämmelser om ansvar vid vållande av skada i stället skall tillämpas.

8.8 Omhändertagande av hemdjur*Ds 2002:33*

I ägofredslagen finns i 52–58 §§ särskilda bestämmelser om omhändertagande av hemdjur som påträffas på annans ägor. Bestämmelserna innebär i korthet följande. Den som påträffar ett hemdjur på sina ägor har rätt att ta hand om djuret och skall genast underrätta djurets ägare. Om ägaren inte är känd skall den fastighetsägare som påträffat och omhändertagit djuret (intagaren) införa en kungörelse i ortstidningen. Vidare föreligger en plikt att vårda och underhålla det omhändertagna djuret. Ägare till djuret skall ersätta intagaren dennes kostnader samt ersätta eventuella skador på dennes ägor. Till dess denna lösen betalats äger intagaren rätt att kvarhålla djuret. Särskilda bestämmelser finns om hur denna lösen skall bestämmas och hur tvister skall lösas. Om ägaren fjorton dagar efter det att en kungörelse införts ännu inte är känd skall intagaren anmäla detta till polismyndigheten. Intagaren har sedan rätt att låta sälja djuret på offentlig auktion.

Bestämmelserna om omhändertagande av förlupna hemdjur tillkom vid en tid då flertalet fastighetsägare på landsbygden bedrev lantbruk och hade goda möjligheter att inhysa hemdjur. Det var därför möjligt att ålägga den som påträffade hemdjur på sina ägor ett förhållandevis stort ansvar. Förhållandena på landsbygden har idag förändrats på ett sådant sätt att det inte längre kan anses rimligt att ansvaret att inhysa och försälja ett förlupet djur skall åligga ägaren till den fastighet på vilken djuret påträffas.

Allmänna bestämmelser om omhändertagande av förkommet gods finns i hittegodslagen (1938:121). Lagen innehåller bestämmelser som innebär att upphittat gods skall anmälas till polismyndigheten eller direkt till ägaren om denne är känd. Vidare finns bestämmelser om bl.a. ersättning för kostnader om upphittarens

rätt till gods i de fall ägaren förblir okänd eller ger upp sin rätt till godset. Av 8 § hittegodslagen följer att 52–57 §§ ägofredslagen i tillämpliga delar skall lända till efterrättelse vid upphittande av hemdjur även om fall som där avses inte är för handen.

Hittegodslagens bestämmelser tillämpas idag när det gäller andra djur än hemdjur. Det kan inte anses skäligt att behålla ägofredslagens bestämmelser som ålägger enskilda fastighetsägare ansvaret för omhändertagande, vård och försäljning av förlupna hemdjur.

Antalet fall av upphittade hemdjur som inte genast kan återbördas till sina ägare är begränsat. I de allra flesta fall håller djurägare sina djur under tillräcklig uppsikt och inom stängsel som förhindrar att de kan ta sig in på andra fastigheter. I de fall djuren ändå tar sig in på andra fastigheter upptäcks detta normalt av djurägaren själv eller av grannarna, varefter djurägaren snarast tar hand om sina djur. Endast i rena undantagsfall förekommer att förlupna djur inte genast kan tas omhand av sina ägare eller att ägaren är okänd. En tillämpning av hittegodslagens bestämmelser också när det gäller hemdjur kan således antas innebära endast en försumbar ökad belastning för polismyndigheten. Ägofredslagens bestämmelser om omhändertagande av hemdjur samt 8 § hittegodslagen bör av redovisade skäl kunna upphävas.

Utredningens överväganden

Jag instämmer i den bedömning som görs i promemorian Ds 2002:33.

9 Ekonomiska konsekvenser

Jag bedömer att förslagen i detta betänkande knappast får några nämnvärda ekonomiska konsekvenser. Det kan i teorin tänkas att fastighetsdomstolar och fastighetsbildningsmyndigheter får ett större antal mål och ärenden att behandla. Å andra sidan behöver länsstyrelserna inte längre befatta sig med frågor om stängsel-skyldighet, och i konsekvens härmed blir fastighetsdomstolarna inte längre belastade med överklaganden i sådana ärenden. De nytillkomna uppgifterna för berörda myndigheter och domstolar bör kunna klaras av inom ramen för de resurser som är tillgängliga.

10 Konsekvenser för små företags villkor

I enlighet med direktiven har samråd ägt rum med Näringslivets nämnd för regelgranskning (NNR).

Förslagen i detta betänkande berör i första hand ett antal jordbruksföretag som bedriver en traditionell djurhållning i samband med fäbodbruk eller annan småskalig jordbruksverksamhet. Det rör sig totalt sett om en mycket liten grupp av företagare. Ett huvudsyfte med förslagen är att ge dessa företagare en starkare rättslig ställning. Rätten att hålla husdjur på bete i skogs- eller utmark förstärks, och detta gäller oavsett vem som äger betesmarken. Ansvar för skador som husdjur orsakar på annans mark mildras enligt förslaget så att skadeståndsskyldighet endast kommer i fråga vid uppsåt eller oaktsamhet. Det strikta ansvaret enligt ägofredslagen försvinner således. I dessa delar innebär förslagen lättnader för den berörda gruppen av företagare. Det kan givetvis förekomma att en annan småföretagare/jordbrukare drabbas av skador på mark och gröda på grund av att husdjur som tillhör en annan företagare går lösa. Som framgår av promemorian Ds 2002:33 rör det sig härvid oftast om ganska små belopp, och det borde i de allra flesta fall finnas förutsättningar för en uppgörelse i godo mellan berörda företagare.

De företag som äger skogsmark där fritt skogsbete äger rum tillhör ofta kategorin stora skogsbolag men också enskilda skogsbrukare. I områdena ovan odlingsgränsen äger staten i de flesta fall den berörda skogsmarken. Den markägare som av olika skäl inte vill acceptera det fria skogsbetet kan enligt mitt förslag i vissa fall väcka talan vid fastighetsdomstol. En juridisk process kan givetvis bli både dyrbar och komplicerad, men det finns enligt min mening ingen anledning att anta annat än att sådana processer kommer att bli utomordentligt sällsynta. Enligt gällande rätt är det för övrigt möjligt för en markägare att i en s.k. negativ fastställelsetalan vid allmän domstol försöka utverka ett förbud mot att hans fastighet

utnyttjas för bete. Förslaget att denna typ av processer handläggs av fastighetsdomstol utgör således knappast någon förändring från småföretagandets synpunkt.

Enligt förslaget skall vidare ägofredslagens bestämmelser om stängselskyldighet upphävas. Frågor om inrättande av stängsel som gemensamhetsanläggning kan i fortsättningen prövas enligt anläggningslagen. Förfarandet enligt anläggningslagen förutsätter att lantmäterimyndigheten kopplas in och kan enligt vissa uppgifter bli något mer omständligt än vad som hittills gällt vid förrättning enligt ägofredslagen. Denna skillnad torde man kunna anse som marginell. Även i fortsättningen kan man utgå från att stängselfrågor i de flesta fall avgörs genom civilrättsliga överenskommelser mellan berörda fastighetsägare.

När det gäller kostnaderna för en eventuell förrättning enligt anläggningslagen kan följande uppgifter vara av intresse. Enligt Lantmäteriverkets officiella taxa kostar en lantmätare idag 1 050 kr i timmen. Den sammanlagda kostnaden för en stängselförrättning blir givetvis beroende av tidsåtgången och av omständigheterna i övrigt i det enskilda fallet. Allmänt gäller att kostnaden blir högre om parterna inte är ense. Som en jämförelse kan nämnas att Lantmäteriverket har angett några schablonbelopp för vissa standardförrättningar. En avstyckning av en tomt mindre än 5 000 m² kostar t.ex. ca 15 000 kr om marken ligger utanför detaljplaneområde.

11 Till utredningen överlämnade skrivelser

Jordbruksdepartementet har till utredningen överlämnat ett antal skrivelser från bl.a. länsstyrelser och intresseorganisationer med önskemål om åtgärder för att stärka fäbodbrukets ställning. Mina förslag och överväganden ligger väl i linje med de synpunkter som framförts, och jag anser att de överlämnade skrivelserna får anses i huvudsak tillgodosedda.

12 Övergångsbestämmelser, följdlagstiftning

Mina förslag om övergångsbestämmelser utgår från motsvarande förslag i promemorian Ds 2002:33, med en viss redaktionell ändring som föranleds av mitt förslag om en ny lag om betesrätt vid fåbodbruk m.m. Övergångsbestämmelserna kommenteras i avsnitt 4 i promemorian (se bilaga 2). Jag har för min del inget att tillägga.

Beträffande förslaget om en följdändring i 11 kap. 1 § byggningsbalken har jag följande kommentarer: Det är oklart om paragrafen har någon praktisk betydelse i dagens samhälle, och det framgår av ordalydelsen att den närmast tar sikte på förhållanden i äldre tider. Bestämmelsen är emellertid inte upphävd, och den innehåller bl.a. ett förbud mot att hålla betesdjur på annans enskilda skog eller mark. Med anledning härav bör ett tillägg göras som innebär att paragrafen inte gäller sådana fall av betesrätt på grund av sedvana som avses i förslaget till lag om betesrätt vid fåbodbruk m.m.

13 Författningskommentar

13.1 Förslag till lag om betesrätt vid fäbodbruk m.m.

1 §

Denna lag avser rätten att hålla djur på bete vid fäbodbruk och annan traditionell djurhållning där ostängslad skogs- eller utmark av ålder utnyttjas till bete för husdjur. Lagen tillämpas på följande djurslag, nämligen hästar, nötkreatur, får, getter, svin och fjäderfän.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får för visst län eller del av län meddela föreskrifter om vilka djurslag som får utnyttja bete enligt denna lag.

I paragrafen anges den föreslagna lagens räckvidd. Lagen omfattar sådana jordbruksföretag som av ålder håller betesdjur på fritt skogsbete. Normalt torde det inte innebära några svårigheter att konstatera att de företagstyper som lagen är avsedd att omfatta under mycket lång tid bedrivit sin djurhållning på detta sätt. Begreppet fäbodbruk torde vara väl inarbetat och kräver ingen närmare beskrivning. Ett grundläggande element i fäbodbruket är bl.a. att betesdjuren tillbringar åtminstone vinterperioden på hemgården och förflyttas till fäbodstället under den varma årstiden. Övriga företag som av ålder utnyttjar fritt skogsbete torde i huvudsak vara att hänföra till fjällnära jordbruk, däribland fjällägenheterna.

Begreppet "av ålder" förekommer bl.a. i rennärlingslagen (1971:437). I förarbetena till denna lag och till den tidigare gällande renbeteslagen hänvisas bl.a. till vad som gäller i lagstiftning och praxis angående urminnes hävd.

Genom förslaget utmönstras begreppet hemdjur ur lagstiftningen och ersätts med husdjur. Eftersom husdjur kan innefatta även andra djur som inte är till nytta i lantbruket är det lämpligt att i lagtexten ange vilka djurslag som lagen omfattar. Uppräkningen omfattar sannolikt några djurslag som i dagens läge mera sällan

betar i skogsmark. I första hand lär lagen komma att tillämpas på djurslagen nötkreatur, hästar, får och getter.

Bemyndigandet i paragrafens andra stycke innebär att regeringen eller av regeringen utsedd myndighet får meddela tillämpningsföreskrifter för län eller del av län. Det kan t.ex. vara motiverat att inskränka betesrätten för sådana husdjur som kan orsaka skada i skog och mark.

Det torde närmast vara länsstyrelsen som har överblick över betesförhållandena i länet och kunskaper om var de olika djurslagen kan tillåtas beta utan negativa effekter för t.ex. skogsbruket.

2 §

Går en fastighetsgräns genom skogs- eller utmark som inte hålls stängslad skall marken anses upplåten till gemensamt bete för husdjur, om sådant bete stadigvarande förekommit med stöd av tidigare gällande lag.

På mark som anses upplåten till gemensamt bete får inte släppas ut flera djur än som skäligen kan vinterfödas på den fastighet som har del i marken eller på grund av servitut har betesrätt där.

Paragrafen motsvarar i huvudsak 10 § första och tredje stycket ägofredslagen. Rätten att utnyttja gemensamt bete på skogs- eller utmark tillkommer dels ägare av fastighet som har del i den gemensamma betesmarken, dels ägare av fastighet som har betesservitut som avser den gemensamma betesmarken, dels nyttjanderätts-havare till dessa båda fastighetskategorier. I övrigt hänvisas till vad som anförts i den allmänna motiveringen.

Rätten att utnyttja gemensamt bete är med den föreslagna formuleringen s.a.s. knuten till den användning som den gemensamma betesmarken stadigvarande har eller har haft som betesmark. Det innebär t.ex. att en nyetablerad fäbodbrukare bör kunna utnyttja den gemensamma betesmarken om han eller hon i övrigt uppfyller de villkor som angetts i föregående stycke angående rättsgrunder för att nyttja marken. I sådana fall är det viktigt att den nyetablerade brukaren samråder med övriga brukare som utnyttjar marken. Kravet på stadigvarande bete innebär att det inte är tillräckligt om betesmarken utnyttjats bara vid enstaka tillfällen. Betet måste ha skett med viss regelbundenhet.

Begränsningsregeln i andra stycket motsvarar den nu gällande begränsningsregeln. Den är avsedd att förebygga missbruk av betesrätten genom att en djurhållare släpper ut flera djur på gemensamt bete än som skäligen kan hållas på hemgården/brukningscentret med de försörjningsresurser som där är tillgängliga.

3 §

Skogs- eller utmark som inte hålls stängslad och som utnyttjats för bete vid fäbodbruk och annan traditionell djurhållning med stöd av stadigvarande sedvana på orten får även i fortsättningen utnyttjas till bete för husdjur, om inte betet orsakar olägenhet av någon betydelse för markägaren. Från en fastighet får inte släppas ut flera djur på sådant bete än som skäligen kan vinterfödas på fastigheten.

Genom denna paragraf får det s.k. sedvanebetet på skogs- och utmark ett uttryckligt lagstöd. I den allmänna motiveringen har skälen för förslaget i denna del utvecklats närmare. Avsikten med paragrafen är att det aktuella sedvanebetet får fortsätta med oförändrad omfattning och inriktning. Också här gäller att den mark som enligt stadigvarande sedvana utnyttjas eller utnyttjats för skogsbete i viss utsträckning kan utnyttjas även i samband med nyetablering. Betet får dock inte ges en sådan omfattning att markägaren drabbas av olägenhet av någon betydelse. Formuleringen innebär att det skall röra sig om en objektivt konstaterbar olägenhet, som inte är att betrakta som bagatellartad. Gränsen för vad markägaren förutsätts tåla ligger lägre än vad som följer av t.ex. 30 § skogsvårdslagen (1979:429). I denna paragraf anges att offentligrättsliga ingrepp till skydd för bl.a. naturvärden och kulturmiljövärden inte får medföra avsevärt intrång i pågående markanvändning.

Ett exempel på olägenhet som avses i 3 § kan vara att markägaren vidtagit åtgärder för att avverka skog eller plantera ny skog (i den mån det inte finns generella föreskrifter till skydd för skogsplantering enligt 4 §) eller för att ändra markanvändningen genom avstyckning av tomter m.m.

Paragrafen gäller även i det fall olägenhet uppstår för någon som har särskild rätt till fastigheten, t.ex. en arrendator. Detta behöver inte särskilt anges i lagtexten.

Det har framgått att det finns olika former av civilrättsliga överenskommelser som innefattar betesrätt. Dessa överenskommelser påverkas i princip inte av förslaget om lagstöd för sedvanebete utan får fortsätta att gälla i enlighet med vad som avtalats mellan parterna.

På samma sätt som anges i 2 § gäller att en djurägare inte får släppa ut flera djur på sedvanebete än som skäligen kan vinterfödas med de resurser som är tillgängliga på den fastighet som är att anse som djurens hemfastighet (hemgården, brukningscentret).

Skulle markägaren i något fall drabbas av skador på grund av betande djur bör djurägarens skadeståndsansvar bedömas enligt gängse skadeståndsrättsliga grundsatser. I enlighet med vad som föreslagits i detta betänkande upphävs bestämmelserna om strikt ansvar för vissa skador, och i fortsättningen tillämpas skadeståndslagens bestämmelser om ansvar vid vållande av skada.

4 §

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får för visst län eller del av län meddela föreskrifter om förbud eller villkor beträffande bete som avses i 2 och 3 §§ om det behövs för att skydda skogsåterväxten eller annat angeläget allmänt intresse.

I gällande rätt finns detaljerade bestämmelser om betesreglering som bl.a. syftar till att skydda skogsproduktionen. I fortsättningen torde det vara tillräckligt om regeringen eller en av regeringen utsedd myndighet, t.ex. länsstyrelsen, meddelar de föreskrifter som behövs för att skydda skogsplanteringar m.m. Ett annat exempel på ett angeläget allmänt intresse kan vara inrättandet av biotopskyddsområde eller liknande beslut om skydd för naturvårdsobjekt. Även om det allmänt anses att ett väl avvägt betetryck har i huvudsak positiva effekter från naturvårdssynpunkt kan det tänkas att vissa naturvårdsobjekt behöver skyddas mot bete och annan påverkan av betesdjur.

5 §

Twist om rätt till bete enligt denna lag skall tas upp av den fastighetsdomstol där den betade fastigheten eller fastigheterna är belägna. Ligger fastigheterna under flera fastighetsdomstolar skall tvisten tas upp av den domstol under vilken huvuddelen av fastigheterna är belägen.

Paragrafen har kommenterats i den allmänna motiveringen.

6 §

Den som uppsåtligen utnyttjar bete i strid med denna lag eller med föreskrift som meddelats med stöd av lagen döms till böter.

Ansvar enligt denna paragraf skall inte ådömas om gärningen är belagd med straff i brottsbalken.

Om någon uppsåtligen släpper ut husdjur på bete utan att förutsättningarna för betesrätt föreligger enligt denna lag kan vederbörande enligt 6 § dömas till böter, dvs. dagsböter. Ansvar för oaktsamhetsbrott bör inte förekomma. Enligt andra stycket skall ansvar enligt denna lag inte ådömas om gärningen är belagd med straff i brottsbalken, varmed närmast avses bestämmelserna om ansvar för egenmäktigt förfarande i 8 kap. 8 och 11 §§. Härmed avses i första hand mer kvalificerade förfaranden som på grund av arten och omfattningen av brottet får anses ha högre straffvärde. Det kan t.ex. röra sig om uppsåtligt och olovligt utnyttjande av betesmark som inte tillhör någon av de markkategorier som omfattas av den nu föreslagna lagen.

Kommittédirektiv

Rätt till bete vid fäbodbruk och annan småskalig djurhållning

**Dir.
2003:46**

Beslut vid regeringssammanträde den 10 april 2003.

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare tillkallas med uppdrag att undersöka om det är nödvändigt och lämpligt med särskilda bestämmelser om betesrätt och stängsel vid fäbodbruk och andra småskaliga former av djurhållning. I uppdraget ingår att lämna förslag till de lagändringar som kan behövas.

Bakgrund

Riksdag och regering har i många sammanhang uttalat sin vilja att bevara och utveckla fäbodbruket. Fäbodbruket kännetecknas bl.a. av att djuren betar på ohägnade marker och på marker som tillhör annan än djurägaren. Utöver fäbodbruk förekommer en rad andra former av småskalig djurhållning för vilka rätten till bete på annans mark är av betydelse. Betet bedrivs i stor utsträckning på skogsmark.

Rätten till bete kan följa av såväl sedvanerätt som bestämmelser i lag. I lagen (1933:269) om ägofred finns bestämmelser om stängsel och gemensamt bete. I ägofredslagen stadgas bl.a. att om en fastighet utnyttjas till bete för hemdjur skall stängsel sättas upp mot ägor på annan fastighet om detta är den bästa lösningen för att hindra djuren från att ta sig in på grannfastigheten. Vid fäboddrift anses dock enligt sedvana gälla att djurhållaren inte har någon sådan stängselskyldighet.

Rätt till gemensamt bete enligt ägofredslagen innebär att en ägare av en fastighet är berättigad att i vissa fall utnyttja en grann-

fastighets mark till bete för sina husdjur. Endast fastigheters skogs- eller utmark som gränsar till varandra kan komma i fråga för gemensamt bete. Åker- eller ängsmark omfattas således inte. Rätt till gemensamt bete enligt ägofredslagen gäller dessutom bara om det inte fanns något stängsel mot den angränsande skogs- eller utmarken den 1 januari 1933. Om det behövs för att skydda skogsåterväxten på ohägnad mark får regeringen enligt 11 § ägofredslagen förbjuda rätten till gemensamt bete. Sådant förbud kan avse ett län eller del av ett län och meddelas efter framställan av vederbörande landsting eller hushållningssällskap.

Mora tingsrätt meddelade den 31 januari 1996 en dom mellan å ena sidan två fritidsboende vid en fåbodvall i Dalarna och å andra sidan en fårägare som hade sina får på bete på fåbodvallen. I domen fastslog tingsrätten att fårägaren inte hade rätt att låta sina får (25–40 tackor jämte lamm) beta på de fritidsboendes fastighet. Domen har vunnit laga kraft. Med anledning av domen har en mängd skrivelser och brev inkommit till Jordbruksdepartementet, bl.a. från länsstyrelserna i de områden som berörs av fåbodbruket. I skrivelserna framförs krav på en översyn av den lagstiftning som rör betesbruket på fåbodarna så att ett traditionellt fåbodbruk kan fortsätta att bedrivas.

I promemorian Upphävande av ägofredslagen m.m. (Ds 2002:33) föreslogs att ägofredslagen skulle upphöra att gälla. Lagens bestämmelser ansågs i stor utsträckning vara föråldrade. Några särskilda bestämmelser om hur stängselfrågan bör regleras vid fåboddrift eller om gemensamt bete ansågs inte behövas. Promemorian har remissbehandlats. Ett antal remissinstanser framhöll det gemensamma betets betydelse såväl för fåbodbruket som för det fjällnära jordbruket och andra former av småskalig djurhållning. Flera remissinstanser pekade också på behovet av bestämmelser som klargör och skyddar rätten till gemensamt bete och rätten att hålla djur på fåbod och som även reglerar stängselskyldigheten.

Uppdraget

Regeringen anser mot denna bakgrund att det är angeläget att undersöka om det är nödvändigt och lämpligt med särskilda bestämmelser om betesrätt och stängsel vid fåbodbruk och andra småskaliga former av djurhållning.

Utredaren skall kartlägga inom vilka bruksformer djur tillåts beta på annans mark eller på ostängslade betesmarker, samt med vilken rätt sådant bete utövas.

Om utredaren finner att rätten till bete på annans mark och på ohägnade betesmarker i samband med fäboddrift eller annan småskalig djurhållning behöver klargöras för att sådant bete skall kunna bedrivas även i fortsättningen, och att detta lämpligast bör göras genom bestämmelser i lag, skall utredaren lämna förslag till de bestämmelser som är nödvändiga. Utredaren skall, om lagbestämmelser föreslås, även föreslå regler som behövs för att skydda skogsåterväxten vid bete.

Utredningsarbetet

Utredaren skall i sitt arbete utgå från att lagen (1933:269) skall upphöra att gälla.

Utredaren skall inhämta synpunkter från berörda myndigheter och organisationer.

Samtliga förslag skall kostnadsberäknas och finansiering skall redovisas för föreslagna åtgärder.

Utredaren skall i betänkandet särskilt redovisa konsekvenserna för små företags villkor i enlighet med 15 § kommittéförordningen (1998:1474). Utredaren skall i detta arbete samråda med Näringslivets Nämnd för Regelgranskning.

Utredaren skall redovisa sitt uppdrag senast den 31 december 2003.

(Jordbruksdepartementet)

Upphävande av ägofredslagen m.m.

Ds 2002:33

Sammanfattning	101
Författningsförslag	103
Förslag till Lag om upphävande av vissa lagar om ägofred	103
Förslag till Lag om ändring i lagen (1938:121) om hittegods.	105
Förslag till Lag om upphävande av vissa lagar om utsläppande av djur på samfälld betesmark	106
Förslag till Lag om upphävande av lagar om förlängning av vissa servitut	107
1 Nuvarande förhållanden	109
2 Promemorians förslag	111
2.1 Tillsynsskyldigheten	111
2.2 Stängselfrågor	112
2.2.1 Behovet av särskilda regler om stängselskyldighet ...	112
2.2.2 Gemensamma stängsel	115
2.2.3 Stängsel på fåbodvallar	118
2.3 Gemensamt bete och betesreglering	120
2.4 Skadestånd	122
2.5 Omhändertagande av hemdjur	124
2.6 Kostnader och andra effekter av förslaget	125

3	Upphävande av vissa lagar.....	127
3.1	Djur på samfällid betesmark.....	127
3.2	Vissa skogsfångs- och mulbetesservitut.....	128
4	Författningskommentarer.....	131
4.1	Förslag till lag om upphävande av vissa lagar om ägofred ...	131

Sammanfattning

I promemorian föreslås att lagen (1933:269) om ägofred samt viss till denna anslutande lagstiftning skall upphöra att gälla vid utgången av juni 2003. Vidare föreslås att lagen (1938:121) om hittegods skall tillämpas också på hemdjur som kommit in på annans mark.

Författningsförslag

Förslag till Lag om upphävande av vissa lagar om ägofred

Härigenom föreskrivs att lagen (1933:269) om ägofred och lagen (1933:270) om säkerhet för utbekommande av viss ersättning enligt lagen om ägofred skall upphöra att gälla vid utgången av juni 2003.

---

1. Lagen (1933:269) om ägofred gäller fortfarande i fråga om förhållanden som hänför sig till tiden före den 1 juli 2003.

2. En förrättning som påbörjats eller ett mål eller ärende som är anhängigt vid domstol, länsstyrelsen regeringen vid utgången av juni 2003 skall handläggas och prövas enligt lagen (1933:269) om ägofred.

3. Sådan rättsverkan i förhållande till en ny ägare eller innehavare av en fastighet som följer av 35–37 §§ lagen (1933:269) om ägofred skall bestå så länge det som bestämts genom förrättning, dom eller förening gäller oförändrat och med den begränsning som följer av 37 § sista stycket lagen (1933:269) om ägofred.

4. Bestämmelserna i 41–45 a §§ lagen (1933:269) om ägofred om stängsel- och betessamfälligheter skall tillämpas så länge samfällighetens förvaltning inte har ordnats på annat sätt.

5. Lagen (1933:270) om säkerhet för utbekommande av viss ersättning enligt lagen om ägofred skall tillämpas för fordran som vid utgången av juni 2003 är förfallen till betalning.

**Förslag till
Lag om ändring i lagen (1938:121) om hittegods.**

Härigenom föreskrivs att 8 § lagen (1938:121) om hittegods skall upphöra att gälla vid utgången av juni 2003.

**Förslag till
Lag om upphävande av vissa lagar om utsläppande av djur
på samfälld betesmark**

Härigenom föreskrivs att följande lagar skall upphöra att gälla vid utgången av juni 2003:

1. lagen (1918:399) om förbud mot utsläppande av tjur eller hingst å samfälld betesmark, och
2. lagen (1922:133) om förbud mot utsläppande av bagge å samfälld betesmark.

**Förslag till
Lag om upphävande av lagar om förlängning av vissa
servitut**

Härigenom föreskrivs att följande lagar skall upphöra att gälla vid utgången av juni 2003:

1. lagen (1946:741) om förlängning av tiden för vissa servitut, och
2. lagen (1959:517) om förlängning av tiden för vissa servitut

1 Nuvarande förhållanden

Enligt ägofredslagen är en ägare eller en innehavare av hemdjur principiellt skyldig att hålla sådan vård om djuren att de inte olovligt kommer in på annans ägor. Lagen innehåller också bestämmelser om skyldighet att i vissa fall hålla stängsel. En fastighetsägare kan således begära att stängsel sätts upp när grannfastighetens ägor intill fastighetsgränsen används för bete och stängsel behövs. Stängsel skall vara så beskaffat att det skyddar mot större hemdjur, till vilka räknas hästar och nötkreatur. Däremot gäller stängsel-skyldigheten inte mindre hemdjur, exempelvis får. Regeringen kan dock föreskriva att stängsel skall ge skydd även mot mindre hemdjur. Så har också skett för vissa delar av landet.

Skyldigheten att vårda djuren begränsas genom ägofredslagens bestämmelser om rätt i vissa fall till gemensamt bete på skogs- och utmarker som gränsar till varandra. Sådan mark anses under vissa i lagen angivna förutsättningar upplåten till gemensamt bete för större hemdjur i den mån marken inte är inhägnad. Regeringen får föreskriva att rätt till gemensamt bete även skall avse mindre hemdjur.

För att bl.a. ge möjlighet till skydd mot skador på skogsåterväxten till följd av betning finns i ägofredslagen särskilda bestämmelser om betesreglering på mark som anses upplåten till gemensamt bete. Betesregleringen medför bl.a. att rätten till gemensamt bete upphör för fastigheter som äger del i marken eller som har betesrätt på grund av servitut. För att bestämmelserna om betesreglering skall tillämpas inom ett län eller en del av ett län krävs beslut av regeringen i form av en förordning. Sådana förordningar har utfärdats endast i begränsad omfattning.

Frågor om stängselskyldighet och betesreglering skall efter ansökan hos länsstyrelsen prövas vid syneförrättning eller avgöras genom överenskommelse (förening). Lagen innehåller utförliga regler om förfarandet vid sådan förrättning.

Enligt ägofredslagen har djurägare eller den som mottagit djur till underhåll eller nyttjande strikt ansvar om djuren olovligen tagit sig in på annans ägor och där orsakar skada. I lagen föreskrivs regressrätt mot den som vållat skadan.

Ägofredslagen innehåller även bestämmelser om rätt att bättra annans hägnad och att ta hand om annans betesdjur. Vidare regleras förvaltningen av stängsel- och betessamfälligheter. Slutligen finns bestämmelser om förseelser mot föreskrifter om betning samt om förverkande av rätt till gemensamt bete.

2 Promemorians förslag

Förslag: Lagen (1933:269) om ägofred skall upphöra att gälla.

Skälen för förslaget: Ägofredslagen är i många avseenden föråldrad. Bestämmelserna tillämpas mycket sällan och är i praktiken av liten betydelse för förhållandena på landsbygden. Det saknas tillräckliga skäl att behålla lagen. I de delar bestämmelser fortfarande har någon aktualitet kan de ersättas genom tillämpning av de allmänna bestämmelser som återfinns i anläggningslagen, skadeståndslagen och hittegodslagen.

De närmare skälen för förslaget framgår av avsnitt 2.1–2.6.

2.1 Tillsynsskyldigheten

Förslag: Ägofredslagens bestämmelser om tillsynsskyldighet skall upphöra att gälla.

Skälen för förslaget: Enligt ägofredslagen är en djurägare skyldig att hålla sådan vård om sina hemdjur att de inte olovligt kommer in på andras ägor. Denna grundläggande princip, den s.k. vårdningsplikten, gäller även för den som tagit emot hemdjur till underhåll eller till nyttjande. Syftet är att skydda annans mark från skador.

Det saknas anledning att ändra på principen om djurägarens eller djurhållarens skyldighet att ha erforderlig tillsyn över sina djur. Det kan dock ifrågasättas om en särskild lagbestämmelse är motiverad.

Det ligger i djurägarens eller innehavarens eget intresse att skydda och hålla kontroll över sina djur. Vid ett jordbruksföretag som bedriver husdjursskötsel representerar djurbesättningarna ofta betydande ekonomiska värden. Även i andra fall kan djur som här avses representera stora värden, t.ex. när det är fråga om ridhästar eller travhästar. När sådana djur hålls på bete har djurägaren ett

intresse av att djuren inte kommer in på annans mark och därmed riskerar att skadas eller försvinna. Även andra omständigheter än en lagstadgad tillsynsplikt och hänsynen till omgivningen medverkar således till att djurägaren eller innehavaren har erforderlig uppsyn över sina djur.

Av betydelse är även den skadeståndsskyldighet som kan följa av att djuren orsakar skada på annans mark eller övriga egendom.

De omständigheter som anförts leder till slutsatsen att särskilda regler om tillsyn inte längre behövs som garanti för att förhindra skador på angränsande fastigheters mark.

2.2 Stängselfrågor

2.2.1 Behovet av särskilda regler om stängelskyldighet

Förslag: Ägofredslagens bestämmelser om stängelskyldighet skall upphöra att gälla.

Skälen för förslaget: Den tillsynsskyldighet som åligger djurägaren eller innehavaren kompletteras i ägofredslagen med bestämmelser om stängelskyldighet mellan fastigheter som gränsar till varandra.

Stängelskyldigheten enligt ägofredslagen innebär i huvudsak följande. Om en fastighets ägor utnyttjas till bete för hemdjur skall stängsel sättas upp mot angränsande ägor på annan fastighet om detta är den bästa lösningen för att hindra djuren från att ta sig in på grannfastigheten. Någon skyldighet att sätta upp stängsel finns dock inte om fastigheterna är åtskilda av en väg som inte får stängas av genom grindar. En fastighetsägare har heller ingen skyldighet att hålla stängsel utmed järnväg. Rätt att påkalla att stängelskyldighet fullgörs tillkommer envar av grannarna. Kostnaden för stängslets uppförande och underhåll fördelas olika beroende på om båda eller endast en av två grannar nyttjar sin fastighet till bete för hemdjur. Skyldigheten att uppföra och underhålla ett stängsel skall avse en för fastigheten bestämd sträcka på marken. Enligt huvudregeln skall ett stängsel sättas upp i ägo gränsen. Avvikelse från denna regel får ske om ägo gränsen går i dike, vattendrag eller väg samt då gränsen går över berg eller då terrängförhållandena i gränsen på annat sätt skulle innebära synnerliga svårigheter eller oskäligen kostnader för stängseluppsättningen. Stängslet skall vara så beskaffat att det fredar mot hästar och nötkreatur. Regeringen kan

föreskriva att inom län eller del därav stängsel även skall freda mot andra slag av hemdjur än hästar och nötkreatur. När stängselskyldighet påkallas är det fastighetsägaren som svarar för att stängslet uppförs och underhålls. Om fastigheten är utarrenderad är det dock arrendatorn som svarar för underhållet.

Ägofredslagen är dispositiv. Det innebär att fastighetsägare och nyttjanderättshavare kan träffa avtal i frågor som rör stängselskyldighet och därvid ge avtalet ett annat innehåll än lagens bestämmelser. Ett sådant avtal gäller emellertid inte mot en ny ägare eller innehavare av fastigheten. I ägofredslagen anvisas en speciell form av avtal om stängselskyldighet som kallas förening. En sådan förening gäller efter registrering även mot ny ägare eller innehavare av en fastighet.

Om en uppkommen stängselfråga inte kan lösas genom avtal kan enligt ägofredslagen en fastighetsägare eller, när det gäller underhållsfrågor, en arrendator begära att stängselfrågan avgörs vid en syneförrättning. Länsstyrelsen utser i så fall en förrättningsman.

Vid ägofredslagens tillkomst anfördes som motiv för den allmänna bestämmelsen om stängselskyldighet att den var nödvändig som ett komplement till vårdnadsplikten. Enligt departementschefen innefattar stängselskyldigheten enligt sakens natur ett säkrare skydd för ägofreden än vårdnadsplikten och medför, om båda grannarna deltar i stängselbesväret, en lättnad i fullgörandet av vårdnadsplikten. Stängselskyldigheten borde emellertid bara gälla om ägofredsintresset inte lämpligen kan tillgodoses genom vårdnadsplikten. Stängselplikten skulle gälla bara om stängsel verkligen behövs för att upprätthålla ägofreden.

Det kan ifrågasättas om det numera finns något behov av särskilda bestämmelser om stängselskyldighet. Skälen till detta är följande.

Syneförrättningar för att avgöra bl.a. stängselfrågor har förekommit i mycket liten utsträckning. Överenskommelser genom det i ägofredslagen anvisade institutet förening har förekommit i endast ett fåtal fall. I betänkandet Översyn av ägofredslagstiftningen (Ds Jo 1984:15) redovisas att en praxis har utvecklats som innebär att om endast en av två fastighetsägare använder sin mark för bete, så står denne nästan alltid för kostnaden för uppsättande och underhåll av stängsel. Om det däremot finns betesdjur utsläppta på båda fastigheterna, sker naturligen en hälftindelning av kostnaderna. Denna praxis tyder på att djurägarna i allmänhet anser det som en självklarhet att den som släpper ut betesdjur på

sina marker också skall uppföra och underhålla stängsel till skydd för mark på angränsande fastigheter.

Det kan även i detta sammanhang antas att djurägarens eget intresse av att skydda och hålla kontroll över sina djur spelar en stor roll. Djuren representerar oftast betydande ekonomiska värden varför djurägaren har ett intresse av att djuren inte bryter sig ut med risk för att de skadas eller försvinner. Djurägaren kan därför förväntas att på egen bekostnad sätta upp de stängsel som behövs även om ingen lagstadgad skyldighet föreligger.

Av betydelse är även den skadeståndsskyldighet som kan följa av att djuren orsakar skada på annans mark eller övriga egendom.

De omständigheter som anförts leder till slutsatsen att särskilda regler om stängselskyldighet inte längre behövs som garanti för att förhindra skador på angränsande fastigheters mark.

2.2.2 Gemensamma stängsel

Förslag: Ägofredslagens bestämmelser om gemensamma stängsel skall upphävas.

Bedömning: Frågor om inrättande av stängsel som gemensamhetsanläggning bör kunna prövas enligt nuvarande regler i anläggningslagen.

Skälen för förslaget och bedömningen: Det konstateras ovan att det inte behövs några särskilda regler om stängselskyldighet. I vissa fall kan det dock vara motiverat att det finns en möjlighet att få prövat om flera fastigheter bör hålla stängsel gemensamt. Det kan t.ex. vara så att det på den ena av två angränsande fastigheter bedrivs kreatursskötsel medan det på den andra bedrivs kreaturslöst jordbruk. Om förhållandena ändras så att det varaktigt hålls djur även på den andra fastigheten kan denna fastighet dra nytta av stängsel som satts upp och bekostats av grannfastighetens ägare. I ett sådant fall bör, om parterna inte kan komma överens, den som har satt upp och bekostat stängslet kunna få prövat om inte stängslet bör vara en gemensam anläggning för fastigheterna.

En sådan prövning bör kunna ske med tillämpning av anläggningslagen (1973:1149).

Förutsättningar för inrättande av gemensamhetsanläggning

Enligt anläggningslagen kan det inrättas anläggningar som är gemensamma för flera fastigheter. Anläggningarna skall tillgodose ändamål av stadigvarande betydelse för fastigheterna. En gemensamhetsanläggning får inte inrättas för någon annan fastighet än en sådan för vilken det är av väsentlig betydelse att ha del i anläggningen. För att en gemensamhetsanläggning skall få inrättas gäller som villkor, utöver dessa generella förutsättningar, i första hand det s.k. båtnadsvillkoret. Det innebär att fördelarna, av ekonomisk eller annan art, av anläggningen skall överväga de kostnader och olägenheter som den innebär. Vidare gäller det s.k. opinionsvillkoret som innebär att en gemensamhetsanläggning inte får inrättas om ägarna av de fastigheter som skall delta i anläggningen mera allmänt motsätter sig åtgärden och har beaktansvärda skäl för det. Vid denna prövning skall främst deras mening beaktas som har störst nytta av anläggningen. Om behovet av anläggningen är synnerligen angeläget, kan en gemensamhetsanläggning inrättas trots att en fastighetsägare motsätter sig åtgärden. En gemensamhetsanläggning får dock som regel inte inrättas i strid mot kommunens planer. En gemensamhetsanläggning får slutligen inte inrättas om olägenhet av betydelse uppkommer för ett allmänt intresse.

Det bör i normalfallet inte möta särskilda svårigheter för lantmäterimyndigheten att avgöra om förutsättningarna finns för att i en stängselfråga tillämpa anläggningslagen. Kravet på att ett stängsel skall tillgodose ett stadigvarande ändamål innebär inte någon förändring i sak mot vad som gäller enligt ägofredslagen. Stängsel-skyldigheten enligt ägofredslagen avser varaktiga anordningar för att hålla betesdjur kvar på fastigheterna.

Placering och utförande av gemensamhetsanläggning

Enligt 8 § anläggningslagen skall en gemensamhetsanläggning förläggas och utföras på ett sådant sätt att ändamålet med anläggningen vinnas med minsta intrång och olägenhet utan oskälig kostnad.

I 12 § anläggningslagen finns bestämmelser om skyldighet att avstå bl.a. mark som behövs för en gemensamhetsanläggning. I

fråga om ersättning gäller fastighetsbildningslagens ersättningsregler.

Anläggningslagens bestämmelser om utförande av gemensamhetsanläggning, markåtkomst och ersättning synes kunna tillämpas också på stängsel.

Fördelning av kostnader

Enligt 15 § anläggningslagen skall grunderna för fördelningen av kostnaderna för gemensamhetsanläggningens utförande fastställas vid förrättningen. För varje fastighet skall anges ett andelstal som bestäms efter vad som är skäligt med hänsyn främst till den nytta som fastigheten har av anläggningen. Andelstal skall även fastställas i fråga om kostnaderna för anläggningens drift. Sådant andelstal skall bestämmas efter vad som är skäligt med hänsyn främst till den omfattning i vilken fastigheten beräknas använda anläggningen.

Anläggningslagens kostnadsregler gör det möjligt att fördela kostnaderna så att den fastighet som har större nytta av gemensamhetsanläggningen än andra också får bära en större del av kostnaderna. Bestämmelserna torde kunna tillämpas också på stängsel.

Rätt att begära förrättning

Rätten att begära förrättning enligt anläggningslagen tillkommer enligt 18 § anläggningslagen bl.a. ägaren av en fastighet som vill att fastigheten skall delta i anläggningen.

Möjligheten att införa en rätt även för nyttjanderättshavare att begära förrättning och föra talan vid denna övervägdes vid anläggningslagens tillkomst. Ett sådant system ansågs emellertid medföra komplikationer. Det ansågs bl.a. gälla rätten att ingå överenskommelser vid förrättningen och att återkalla ansökan. Övervägande skäl ansågs därför tala för att rätten att företräda en fastighet skulle tillkomma endast fastighetens ägare.

En tillämpning av anläggningslagen i stängselfrågor föranleder inte att den nuvarande ordningen bör ändras. Något behov av att ge arrendatorer initiativrätt till förrättning har inte framkommit i lagstiftningsärendet.

2.2.3 Stängsel på fåbodvallar

Bedömning: Särskilda bestämmelser om bete på fåbodvallar bör inte införas. Berörda myndigheter och institutioner bör verka för att öka kännedomen om och förståelsen för den sedvana i stängsel-frågor som gäller inom fåbodbruket.

Skälen för bedömningen: Mora tingsrätt meddelade den 31 januari 1996 en dom mellan å ena sidan två fritidsboende vid en fåbodvall i Dalarna och å andra sidan en fårägare som hade sina får på bete på fåbodvallen.

I domen fastslog tingsrätten att fårägaren inte har rätt att låta sina får (25–40 tackor jämte lamm) beta på de fritidsboendes fastighet. Domen har vunnit laga kraft. Med anledning av domen har en mängd skrivelser och brev, bl.a. från länsstyrelserna i av fåbodbruket berörda områden, inkommit till Jordbruksdepartementet. I skrivelserna framförs krav på en översyn av den lagstiftning som rör betesbruket på fåbodarna så att ett traditionellt fåbodbruk kan fortsätta att bedrivas.

Från de ingivna skrifterna kan bl.a. följande antecknas. Fåbodbruket har en mer än tusenårig historia i Sverige. Möjligheten till sommarbete på fåbodarna var ända in på 1900-talet en nödvändig del av bondehushållet. Ännu idag lever fåbodbruket kvar. I Dalarna fanns 1995 ett femtiotal fåboddar med fritt betande djur. Den mark som ligger vid och omkring fåbodvallen används till bete. Enligt gammal sedvana inom fåbodbruket inhägnar var och en de områden som han vill skydda från betande djur. Den långvariga beteshävden har skapat en unik biologisk mångfald och förutsättningar för att de utrotningshotade husdjursraserna fjällko och rödkulla skall kunna fortleva. Endast genom bete och slätter kan fåbodarnas särpräglade kulturlandskap bevaras samt en mängd seder och traditioner som är knutna till fåbodbruket leva vidare.

Av en rapport från länsstyrelsen i Jämtlands län¹ framgår följande. År 1980 fanns det 272 fåbodbrukare i landet. i genomsnitt hade varje fåbodanläggning tolv djur, varav sju kor, kalvar eller kvigor, tre får och två getter. De större anläggningarna kunde ha upp till tio kor, kalvar eller kvigor, tio får och åtta getter. De relativt små djurbesättningarna hör samman med att fåbodarna är en företeelse som hör småjordbruket till. Vid 27 fåbodanläggningar

---

¹ Länsstyrelsen informerar serie A nr. 3 1982, Fåbodbruket – hotad näring.

hade brukarna enbart får eller getter. Några av dessa anläggningar med enbart får borde snarare räknas som betesmark än som fåbodställe, eftersom fåren släpps ut tidigt på sommaren och sedan i stort sett får sköta sig själva fram till hösten. Dessa brukare lever alltså inte fåbodliv, men man kan ändå anta att de bidrar till att upprätthålla vallarna som levande miljö.

Frågan om att bevara ett levande fåbodbruk behandlades år 1988 av riksdagen (bet, 1988/89:KrU3). Riksdagen uttalade därvid att det är angeläget att fåbodkulturen bevaras. Enligt kulturutskottets betänkande finns det en motsättning mellan å ena sidan fåbodbrukarnas intresse av ostördhet i sitt fåbodbruk och å andra sidan intresset för turism och fritidsbebyggelse i fåbodområdet. Berörda myndigheter och institutioner arbetar dock med att på olika sätt finna samverkansformer mellan turistsektorn och fåbodbrukarna i syfte att bevara fåbodkulturen. I utskottets betänkande framhålls att en viktig förutsättning för en sådan samverkan är att det satsas på upplysning om fåboddriften så att inte onödig skada görs av en okunnig allmänhet.

Som tidigare redovisats har i denna promemoria intagits ståndpunkten att särskilda regler om stängselskyldighet inte behövs. En av utgångspunkterna har därvid varit att det i princip är en allmän praxis att en djurägare som har djur utsläppta på sin fastighet håller stängsel mot angränsande fastigheter. Som framgått råder en motsatt sedvana när det gäller fåboddrift. Den ovan nämnda tingsrättsdomen kan inte anses ha satt denna princip ur spel. Förslaget att avskaffa bestämmelserna om stängselskyldighet innebär att det finns förutsättningar för att denna sedvana skall kunna bestå. Att nu införa bestämmelser i lag som befäster sedvanan framstår som en alltför långtgående åtgärd, särskilt mot bakgrund av förslaget att avskaffa de övriga reglerna om stängselskyldighet för djurägare. Det bör vara tillräckligt om berörda myndigheter och institutioner sprider kännedom om och skapar förståelse för den sedvana i stängselfrågor som gäller inom fåbodbruket.

Det bör även påpekas att djuren på en fåbodvall är dyrbar egendom för sin ägare och att många fåbodbrukare därför idag stängslar kring sina betesmarker för att skydda djuren.

2.3 Gemensamt bete och betesreglering

Förslag: Ägofredslagens bestämmelser om gemensamt bete och betesreglering samt lagen (1933:270) om säkerhet för utbekommande av viss ersättning enligt lagen om ägofred skall upphöra att gälla.

Skälen för förslaget: Rätt till gemensamt bete enligt ägofredslagen innebär att en ägare av en fastighet är berättigad att i vissa fall utnyttja en grannfastighets mark till bete för sina husdjur. Endast fastigheters skogs- eller utmark som gränsar till varandra kan komma ifråga för gemensamt bete. Åker- eller ängsmark omfattas således inte. Rätt till gemensamt bete enligt ägofredslagen föreligger dessutom bara om det mot den angränsande skogs- eller utmarken inte fanns något stängsel den 1 januari 1933. Om det behövs för att skydda skogsåterväxten på ohägnad mark får regeringen enligt 11 § ägofredslagen förbjuda rätten till gemensamt bete. Sådant förbud kan avse län eller del av ett län och meddelas efter framställan av vederbörande landsting eller hushållnings-sällskap.

Den gemensamma skogsbetningen var i äldre tider allmän i vårt land. Bakgrunden till skogsbetet kan sökas i att skogsmarken i dessa tider inte ansågs lika skyddsvärd som åker och äng, något som hade sin förklaring i att tillgången på skog mer än väl motsvarade efterfrågan på skogsprodukter. Vid dessa förhållanden betraktades det som naturligt att låta djuren beta på skogen och att vid skogsbetning hänsyn inte behövde tas till om djuren kom in på en grannes mark. I takt med en ökad insikt om värdet av en god skogsvård infördes i ägofredslagen bestämmelser om betesreglering i syfte att få till stånd en aveckling av det gemensamma betet. Dessa bestämmelser innebär att en fastighetsägare som har del i skogs- eller utmark som skall anses upplåten till gemensamt bete under vissa villkor kan få rätten till bete på marken reglerad. Ett beslut om betesreglering innebär bl.a. att rätten till gemensamt bete upphör. Bestämmelserna om betesreglering är dock bara tillämpliga inom län eller del av län för vilka regeringen har beslutat att betesreglering får äga rum. Regeringen utfärdade under åren 1934–1964 nio kungörelser om betesreglering.

Skogsbete torde numera förekomma i mycket liten utsträckning. Vid den översyn av ägofredslagen som resulterade i betänkandet från 1984 framkom att varken Skogsstyrelsen eller Domänverket

ansåg att den ringa förekomsten av skogsbete utgjorde något problem. Det saknas anledning att anta att situationen nu är annorlunda.

Med de stora förändringar som inträtt efter ägofredslagens tillkomst, både vad gäller djurhållningen och skogsskötseln, finns det rimligen inte något skäl att behålla bestämmelserna om rätt till gemensamt bete. Om i något enstaka fall en fastighetsägare önskar ha sina djur på en grannes skogsmark finns alltid möjligheten att träffa en överenskommelse om detta.

Ett upphävande av bestämmelserna om gemensamt bete innebär att bestämmelserna om betesreglering inte längre fyller någon funktion. De kan därför upphävas. Även de författningar som har meddelats med stöd av bestämmelserna om betesreglering kan upphävas.

Säkerhet för utbekommande av viss ersättning

I lagen (1933:270) om säkerhet för utbekommande av viss ersättning enligt lagen om ägofred finns bestämmelser om förmånsrätt för sådana ersättningar enligt 16 § ägofredslagen som fastställts vid betesreglering.

I samband med upphävandet av bestämmelserna om betesreglering bör även bestämmelserna om förmånsrätt upphöra att gälla. Mot bakgrund av den ringa betydelse som ersättningar enligt 16 § ägofredslagen idag måste antas ha bör förmånsrätten inte övergångsvis kvarstå för de ersättningar som förfaller till betalning efter lagens upphävande.

2.4 Skadestånd

Förslag: Ägofredslagens bestämmelser om strikt skadeståndsansvar skall upphöra att gälla. Skadeståndslagens bestämmelser om ansvar vid vållande av skada skall i stället tillämpas.

Skälen för förslaget: I 2 kap. 1 § skadeståndslagen stadgas att den som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar en person- eller sakskada skall ersätta skadan. Enligt 47 § ägofredslagen har dock en djurägare strikt ansvar för de skador som hemdjur orsakar på någon annans ägor, dvs. djurägaren skall ersätta skadan även om han inte

vållat den uppsåtliga eller genom vårdslöshet. Det strikta skadeståndsansvaret gäller även den som mottagit ett djur för att vårda eller nyttja det. Skadeståndsansvarets omfattning är en spegling av omfattningen av den vårdnadspikt som följer av ägofredslagen. När djur orsakar andra skador än skador på ägorna gäller allmänna skadeståndsregler.

Numera brukar det normalt anses att strikt skadeståndsansvar endast bör komma i fråga för sådana fall där det är motiverat av särskilda skäl. Det bör därför ifrågasättas om det strikta skadeståndsansvaret skall behållas.

Strikt skadeståndsansvar brukar vanligen förekomma vid farlig verksamhet och i grannelagsförhållanden. Djurhållning på betesmarker kan i sig inte anses utgöra en farlig verksamhet. Det strikta ansvaret enligt ägofredslagen torde vara grannelagsrättsligt grundat.

Vid en bedömning av om ett strikt skadeståndsansvar är befogat bör i detta sammanhang hänsyn tas till risken för skada, skadans storlek och möjligheterna att visa vållande. Som tidigare anförts angående såväl vårdnadspikten som stängselskyldigheten ligger det i djurägarens eller innehavarens eget intresse att skydda och hålla kontroll över sina djur. Vid ett jordbruksföretag som bedriver husdjursskötsel representerar djurbesättningarna ofta betydande ekonomiska värden. Även i andra fall kan djur som här avses representera stora värden, t.ex. när det är fråga om ridhästar eller travhästar. När sådana djur hålls på bete har djurägaren ett intresse av att djuren inte kommer in på annans mark och därmed riskerar att skadas eller försvinna. I de allra flesta fall finns idag också fullgoda stängsel kring betesmarkerna.

I de fall förlupna djur kommer in på annans mark finns en risk för att de orsakar skada. Det ekonomiska värdet av skadan kan dock i många fall antas vara litet eller rent av försumbart. Även i de fall djuren trampar ner odlingar eller äter av odlade grödor uppgår normalt skadan till begränsade belopp. I sammanhanget bör framhållas att det idag gällande strikta skadeståndsansvaret är begränsat i så motto att det endast avser skador på ägor och alltså inte omfattar t.ex. personskador eller skador på fordon.

När det gäller möjligheterna att visa på vållande torde inte möjligheterna i här aktuella situationer på något avgörande sätt skilja sig från vad som normalt är fallet i andra skadesituationer.

Omständigheterna måste sammantaget anses vara sådana att det inte kan anses motiverat att behålla bestämmelserna om strikt

skadeståndsansvar. Den allmänna skadeståndsregeln i 2 kap. 1 § skadeståndslagen bör i stället tillämpas.

2.5 Omhändertagande av hemdjur

Förslag: Ägofredslagens bestämmelser om omhändertagande av förlupna hemdjur skall upphöra att gälla. Hittegodslagens bestämmelser skall i stället tillämpas.

Skälen för förslaget: I ägofredslagen finns i 52–58 §§ särskilda bestämmelser om omhändertagande av hemdjur som påträffas på annans ägor. Bestämmelserna har sammanfattningsvis följande innebörd. Den som påträffar ett hemdjur på sina ägor har rätt att ta hand om djuret och skall genast underrätta djurets ägare. Om ägaren inte är känd skall den fastighetsägare som påträffat och omhändertagit djuret (intagaren) införa en kungörelse i ortstidningen. Vidare föreligger en plikt att vårda och underhålla det omhändertagna djuret. Ägare till djuret skall ersätta intagaren dennes kostnader samt ersätta eventuella skador på dennes ägor. Till dess denna lösen betalats äger intagaren rätt att kvarhålla djuret. Särskilda bestämmelser finns om hur denna lösen skall bestämmas och hur tvister skall lösas. Om ägaren fjorton dagar efter det att en kungörelse införts ännu inte är känd skall intagaren anmäla detta till polismyndigheten. Intagaren har sedan rätt att låta sälja djuret på offentlig auktion.

Bestämmelserna om omhändertagande av förlupna hemdjur tillkom vid en tid då flertalet fastighetsägare på landsbygden bedrev lantbruk och hade goda möjligheter att inhysa hemdjur. Det var därför möjligt att ålägga den som påträffade hemdjur på sina ägor ett förhållandevis stort ansvar. Förhållandena på landsbygden har idag förändrats på ett sådant sätt att det inte längre kan anses rimligt att ansvaret att inhysa och försälja ett förlupet djur skall åligga ägaren till den fastighet på vilken djuret påträffas.

Allmänna bestämmelser om omhändertagande av förkommet gods finns i hittegodslagen (1938:121). Lagen innehåller bestämmelser som innebär att upphittat gods skall anmälas till polismyndigheten eller direkt till ägaren om denne är känd. Vidare finns bestämmelser om bl.a. ersättning för kostnader och om upphittarens rätt till gods i de fall ägaren förblir okänd eller ger upp sin rätt till godset. Av 8 § hittegodslagen följer att 52–57 §§ ägo-

fredslagen i tillämpliga delar skall lända till efter rättelse vid upphittande av hemdjur även om fall som där avses inte är för handen.

Hittegodslagens bestämmelser tillämpas idag när det gäller andra djur än hemdjur. Som framkommit ovan kan det inte anses skäligt att behålla ägofredslagens bestämmelser som ålägger enskilda fastighetsägare ansvaret för omhändertagande, vård och försäljning av förlupna hemdjur.

Antalet fall av upphittade hemdjur som inte genast kan återbördas till sina ägare är begränsat. I de allra flesta fall håller djurägare sina djur under tillräcklig uppsikt och inom stängsel som förhindrar att de kan ta sig in på andra fastigheter. I de fall djuren ändå tar sig in på andra fastigheter upptäcks detta normalt av djurägaren själv eller av grannarna varefter djurägaren snarast tar hand om sina djur. Endast i rena undantagsfall förekommer att förlupna djur inte genast kan tas omhand av sina ägare eller att ägaren är okänd. En tillämpning av hittegodslagens bestämmelser också när det gäller hemdjur kan således antas innebära endast en försumbar ökad belastning för polismyndigheten. Ägofredslagens bestämmelser om omhändertagande av hemdjur samt 8 § hittegodslagen bör av redovisade skäl kunna upphävas.

2.6 Kostnader och andra effekter av förslaget

De förslag som redovisats antas inte medföra några ökade kostnader för staten. Förslagen medför ingen ökad administrativ börda för småföretagare.

3 Upphävande av vissa lagar

3.1 Djur på samfälld betesmark

Förslag: Följande lagar skall upphöra att gälla, nämligen

- 1) lagen (1918:399) om förbud mot utsläppande av tjur eller hingst å samfälld betesmark,
- 2) lagen (1922:133) om förbud mot utsläppande av bagge å samfälld betesmark.

Skälen för förslaget: I 1 § andra stycket ägofredslagen finns en upplysning om att det finns särskilda bestämmelser om inskränkningar i rätten att låta vissa djurslag beta på samfälld mark. De bestämmelser som avses är bl.a. lagen (1918:399) om förbud mot utsläppande av tjur eller hingst å samfälld betesmark och lagen (1922:133) om förbud mot utsläppande av bagge å samfälld betesmark.

Enligt 1 § 1918 års lag får regeringen på framställning av lantbruksnämnd och landsting förordna att det på samfälld betesmark inom lantbruksnämndens område eller viss del av detta inte får släppas ut tjurar som är över sex månader eller hingstar som är över ett år, om inte alla som har rätt till bete på den samfällda marken medger det. Den som bryter mot ett sådant förbud kan dömas till böter. Enligt 1922 års lag skall 1918 års lag tillämpas även avseende baggar som är över fyra månader.

Någon framställning till regeringen enligt de angivna lagarna har inte gjorts under i vart fall de senaste tjugofem åren. Det är uppenbart att bestämmelserna inte längre har någon aktualitet. De bör därför kunna upphävas.

3.2 Vissa skogsfångs- och mulbetesservitut

Förslag: Följande lagar skall upphöra att gälla, nämligen
1) lagen (1946:741) om förlängning av tiden för vissa servitut,
2) lagen (1959:517) om förlängning av tiden för vissa servitut.

Skälen för förslaget: Vid slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet bildades ett stort antal skogsfångs- eller mulbetesservitut i Norrland. Giltighetstiden var inskränkt till ett visst antal år eller till servitutshavarens livstid. Eftersom tiden för servitutens bestånd i de flesta fall hade bestämts till 50 år skulle många av servituten komma att upphöra i slutet av 1940-talet eller under 1950-talet. Ägarna till de fastigheter, till vilkas förmån servituten gällde, levde vid den tiden under mycket knappa ekonomiska förhållanden. Servitutens upphörande skulle därför få till följd att dessa fastighetsägares ekonomiska situation försämrades ytterligare. Med hänsyn till detta ansågs det nödvändigt med åtgärder för att trygga fastighetsägarnas behov av de nyttigheter som servituten avsåg. Den åtgärd som valdes var att genom lag förlänga tiden för servitutens bestånd.

Genom de två lagarna kom servituten att förlängas till den 1 januari 1970. Genom ändringar åren 1969 och 1971 i 1959 års lag förlängdes giltighetstiden först till den 1 januari 1972 och därefter till den 1 januari 1974.

I 1971 års lagstiftningsärende konstaterades att de aktuella servituten inte längre hade någon ekonomisk betydelse annat än i undantagsfall. Det syntes därför lämpligt att servituten slutligen avvecklades. Efter en kortare förlängning skulle varje förlängning kräva en individuell prövning av en servitutsnämnd. Servituten skulle kunna förlängas längst till den 1 januari 1984.

De aktuella servituten har således numera upphört att gälla. Lagarna från åren 1946 och 1959 om förlängning av tiden för vissa servitut kan därför upphävas.

4 Författningskommentarer

4.1 Förslag till lag om upphävande av vissa lagar om ägofred

Övergångsbestämmelser

Punkten 1 innebär att ägofredslagen även fortsatt skall tillämpas avseende förhållanden som hänför sig till tiden före den 1 juli 2003. Detta innebär bl.a. att lagen skall tillämpas om någons husdjur före lagens upphävande har skadat annans mark eller blivit omhändertaget med stöd av lagens bestämmelser.

I punkten 2 föreskrivs att förrättningar som pågår när ägofredslagen upphör att gälla samt mål och ärenden som då är anhängiga hos domstol, länsstyrelse eller regeringens skall sluthandläggas med tillämpning av ägofredslagen.

I punkten 3 har tagits in bestämmelser om rättsverkan av vissa beslut, domar eller föreningar.

De förrättningsbeslut och domar som har meddelats enligt ägofredslagen förlorar inte sin verkan genom att lagen upphör att gälla. Vad som i ett sådant beslut eller sådan dom har bestämts om stängelskyldighet eller betesreglering gäller för de fastighetsägare som omfattas av beslutet eller domen även efter ägofredslagens upphörande. Detta gäller även föreningar enligt 36 och 37 §§ ägofredslagen. Reglerna om jämkning upphör att gälla. Om berörda fastighetsägare vill ha en ändring till stånd kan detta ske genom frivilliga överenskommelser eller genom förrättning enligt anläggningslagen.

När det gäller sådan rättsverkan gentemot en ny ägare eller innehavare av en fastighet som följer av 35–37 §§ ägofredslagen bygger denna på förutsättningen att en köpare av en fastighet har möjlighet att ur offentliga handlingar få kännedom om vad som

gäller för fastigheten i fråga, bl.a. när det gäller stängselskyldighet. Framtida förändringar av vad som bestämts genom förrättningsbeslut, dom eller förening genom frivilliga överenskommelser kommer dock inte att framgå av offentliga handlingar. Mot den bakgrunden föreskrivs att rättsverkan enligt 35–37 §§ ägofredslagen gentemot en ny ägare eller innehavare av en fastighet upphör om ett förrättningsbeslut, en dom eller en förening ändras.

Punkten 4 innebär att bestämmelserna i ägofredslagen om förvaltning av en stängsel- eller betessamfällighet fortfarande skall gälla. Dessa bestämmelser upphör dock att gälla om förvaltningen ordnas på något annat sätt.

Punkten 5 innebär att fordringar enligt 16 § ägofredslagen som har förfallit till betalning före den 1 juli 2003 och som fortfarande omfattas av förmånsrätt enligt lagen (1933:270) om säkerhet för utbekommande av viss ersättning enligt ägofredslagen skall omfattas av sådan rätt även efter lagens upphävande.